

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

Devlet Başkanı Olarak Hz. Peygamber: Yönetim, Dış İlişkiler, Ordu

Ahmet Özel

Giriş. Resulullah'ın peygamberlik misyonu ferdî ve manevî hayatın olduğu kadar sosyal ve maddî hayatın da mükemmellik ölçüsünü ortaya koymayı, her iki alanda da insanlara kılavuzluk yapmayı kapsamaktadır. Müslümanlar inançları gereği Hz. Peygamber'in her iki alandaki kılavuzluk ve otoritesini kabul etmekle birlikte İslam dünyasında onu tanıma ve anlama konusunda genellikle yeni bir sosyal düzenin kurucusu olarak gösterdiği faaliyetlerden çok ferdî ve manevî hayata kılavuzluğuna alaka duyulmuş, hayatıyla ilgili literatür de daha çok bu istikamette gelişme göstermiştir. Esasen tarih boyunca müslüman toplumlarda sosyal hayatın Kur'an ve Sünnet'te belirlenen temel esaslar çerçevesinde şekillenmiş bulunması da insanların bu yönelişlerinde etkili olmuş, manevî olgunluk erdemli bir ferdî hayat kadar düzenli ve huzurlu bir sosyal hayat için de ulaşılması gereken bir amaç olarak görülmüştür. Batı dünyasında ise din ile hayatın maddî alanlarını birbirinden ayıran yaygın telakki çerçevesinde peygamberliğin yalnızca ferdî ve manevî hayata kılavuzluk şeklinde kabul edilmesi Hz. Peygamber'in sosyal misyonu ve tarihî rolünün kavranmasında karşılaşılan ciddi zorlukların başında gelmekte ve dolayısıyla Resulullah sosyal ve siyasal hayata fazla angaje olmuş görülmektedir. Bir diğer problem de Batı'nın yüzyıllar boyunca karşı karşıya kaldığı ve savaştığı rakip bir uygarlığın kurucusu olarak Hz. Peygamber hakkında Ortaçağ boyunca teşekkül eden önyargılardan ve menfi tasavvurdan hala kurtulamamış olunmasıdır. Ayrıca Resulullah'ın manevî yönünün beşerî faaliyetleriyle örtülü olması da bunda önemli rol oynamıştır.

Dünya çapında büyük yankılar uyandıran bir hareketin önderi olarak Hz. Peygamber'in olağanüstü başarısı manevî ve maddî olmak üzere iki saikle izah edilmeye çalışılmıştır. Genelde din âlimlerinin ve diğer müslümanların benimsediği birincisi, Allah tarafından peygamber olarak seçildiği ve dolayısıyla başarısının ilahî kaynaklı olduğu; Batılı araştırmacılarla tarihçilerin izlediği ikincisi ise başarısının tarihî ve diğer tecrübî sebeplere dayandığı, bu konuda dikkat çekici liderlik vasıfları ve karizmatik şahsiyetinin etkili olduğu yolundadır. Hz. Peygamber'in İslam'da örnek kabul edilen ideal kişiliği ile tarihî kişiliğini yansıtan iki yönü zorunlu olarak birbiriyle çelişmez; aksine bunların her biri kendi araştırma yolunu ve analiz yöntemini izleyen iki ayrı sorgulamayı gerektirir. Allah'ın elçisine yardım ve desteği inanan için tartışılmaz olmakla birlikte Resulullah'ın başarısını izahta sahip bulunduğu üstün vasıfları göz ardı etmek, onun bir insan olarak büyüklüğünü sadece ilahî mesajı nakleden önemsiz bir vasıta seviyesine düşürme riskini taşır¹. Bu durumda getirdiği mesajı bizzat anlayıp yaşayarak insanlara gösterme ve toplumu dönüştürme misyonunu, dinî hayat kadar sosyal hayattaki örneklik ve kılavuzluk rolünü kavramada da zorlukla karşılaşılır.

¹ F. Buhl - A.T. Welch, "Muhammad", **Encyclopaedia of Islam** (new edition), VII, 360.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

Hız. Peygamber çeşitli âyetlerde açıkça belirtildiği üzere diğer insanlar gibi bir insandır (el-İsrâ 17/93; el-Kehf 18/110; Fussilet 41/6). Fakat insanlara örnek olduğuna (el-Ahzâb 33/21), yüksek bir ahlak üzere bulunduğuna (el-Kalem 68/4), Allah'ın büyük lütuf ve esirgemesine nail olduğuna, kendisine hikmet bahşedildiğine (en-Nisâ 4/113; el-İsrâ 17/39, 87), ilim verildiğine (el-Bakara 2/145; Âl-i İmrân 3/61; er-Ra'd 13/37), kaba ve katı yürekli olmadığına (Âl-i İmrân 3/159), insanlardan korunduğuna (el-Mâide 5/67), ilahî yardımla desteklendiğine (el-Enfâl 8/62; et-Tevbe 9/40; el-Feth 48/3), ilahî gözleme/koruma altında olduğuna (et-Tûr 52/48), hidayete, dosdoğru yola erdirildiğine (el-En'âm 6/161; Yâsîn 36/4; ez-Zuhruf 43/43; el-Feth 48/2; el-Hac 22/67; ed-Duhâ 93/7), hak ile gönderildiğine (el-Bakara 2/119; en-Nisâ 4/170; Fâtır 35/24), üzerine sükunet ve huzur duygusu indirildiğine (et-Tevbe 9/26, 40; el-Feth 48/26), göğsünün açılıp genişletildiğine (el-İnşirâh 94/1), Allah ve meleklerin ona salat okuduğuna (el-Ahzâb 33/56), inananlara çok düşkün, çok şefkatli ve merhametli olduğuna (et-Tevbe 9/128) dair âyetler yanında hadis ve siyer kaynaklarında da kaydedildiği üzere diğer insanlardan farklı bir kişilik ve birikime sahip olduğu, üstün vasıflarla donatıldığı, başarısının temelinde de vahyin bulunduğu ve toplumu bunun kılavuzluğunda yönettiği şüphesizdir. Bu çerçevede güçlü ve sağlıklı bir vücut yapısı, derin bir sezgi, anlayış ve kavrayış kabiliyeti, sağlam bir hafıza, etkili hitabet, ihlas, sabır, cesaret, hilim, cömertlik, haya, iyi geçim, şefkat ve merhamet, vefa, tevazu, adalet, emanet, iffet, doğruluk gibi üstün vasıflara sahipti. Bununla birlikte peygamber olarak görevlendirilmesinin bu özelliklerinden dolayı değil de ilahî seçimin bir sonucu olduğunu belirtmek gerekir. Böyle bir görev verilen kişinin anılan müsbet vasıfları taşıması tabîi ve gerekli olmakla birlikte bu özelliklere sahip olmak peygamberlik için yeterli değildir. Zira Allah'ın hiçbir kimseye ihtiyacı yoktur ve bu vasıfları istediği kuluna bahşeder.

Resulullah'ın bütün bu yetenek ve vasıflarıyla birlikte herhangi bir insan gibi yaşadığına ve tabiatüstü özelliği bulunmayan bir insan gibi diğerlerince izlenebilecek örnek bir hayat sürdüğüne işaret etmek gerekir. Aksi halde onun hayatı Kur'an-ı Kerim'de de belirtildiği üzere insanlık için mükemmel bir örnek olarak mülâhaza edilemezdi². O karakter, ahlak, arzu ve eğilimleri farklı olan bütün insanlara bir rehber olarak gönderildiğinden bunların bütün ferdî ve sosyal ihtiyaç ve sorunlarını giderecek bir ruhî ve fikrî olgunlukla donatılmıştı. İzlediği siyaset de bütün fert ve toplumları kapsayan ve bütün eğilimleriyle insan tabiatını göz önünde bulunduran bir genişlik ve derinlik taşıyordu. Hız. Peygamber'in insanlık tarihinde siyasî, hukukî, ekonomik ve sosyal alanlarda ortaya koyduğu değerleri bilfiil uygulamayı başardığı bilinen tek peygamber ve lider olması da bu beşerî kılavuzluk ve önderlik misyonunun bir gereğidir.

İlk dönemlerden itibaren müslüman müellifler Resulullah'ın büyük kahramanlıklarını ve olağanüstü başarılarını onun peygamberlik misyonu, Allah'ın yardımına mazhar olmasıyla izaha çalışırken Batılı araştırmacılar buna da vurgu yapan nadir örnekler dışında genellikle şahsî kabiliyet ve becerilerini öne çıkarmışlardır. Sözelimi W. Montgomery Watt, ortaya çıktığı zaman yaşadığı bölgedeki siyasal, sosyal, ekonomik ve dinî şartlar başarısını kolaylaştırmada etkili olsa da Hız. Peygamber'in sahip bulunduğu üstün vasıflar olmasaydı bu olağanüstü

² Afzal ur Rahman, **Muhammad as a Military Leader**, Delhi 1990, s. 11-13

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

başarının mümkün olamayacağını belirterek bu vasıfları üçe ayırır. Bunların başında gelen manevi keşif istidadıyla -müslümanlara göre vahiyle- Arap dünyası sosyal gerginliklerin çözümlenmesini sağlayan bir fikirler temeline (ideolojik bir esasa) kavuşmuştu. Böyle bir temelin kurulabilmesi için aynı zamanda hem devrin sosyal rahatsızlığının asıl sebeplerini seziş (feraset) hem insanı varlığının en derinlerine kadar sarsabilecek bir şekilde bu sezgiyi ifade edebilecek bir dehaya ihtiyaç vardı. İkincisi bir devlet adamı olarak sahip bulunduğu bilgeliştir. Kur'an'daki kavramsal yapı sadece bir temelden ibarettir. Bu temelin üzerinde somut politikalar ve kurumların oluşturduğu bir yapının kurulması gerekirdi. Onun izlediği siyasî strateji ve sosyal reformlarındaki bilgeliği, küçük devletin süratle bir dünya imparatorluğu haline gelmesinde, sosyal kurumlarının farklı muhitlere intibak etmesi ve on üç yüzyıldan fazla devam etmesinde kendisine göstermektedir. Üçüncüsü bir yönetici olarak sahip olduğu ince görüşlülük ve maharet ile idarî işleri havale ettiği insanları seçmedeki bilgeliğidir. Uygulamada hata ve tereddüt olursa sağlam kurumlar ve kusursuz bir siyaset başarı sağlamaz. Vefat ettiğinde, kurduğu devlet, onun kaybıyla uğradığı sarsıntıya karşı koyabilecek güçteydi ve bu sarsıntıyı atlattıktan sonra akıl almaz bir hızla yayılabilirdi. İnsan İslam'ın başlangıç tarihi ve Hz. Peygamber'in hayatı üzerine düşündükçe onun gerçekleştirdiklerinin büyüklüğü karşısında şaşkınlığı da o nisbette artar. Şartlar ona pek az insana nasip olacak bir fırsat vermişti, fakat o da bu fırsatı hakkıyla değerlendiren biriydi. Eğer onun bu manevi keşif, devlet adamlığı ve yöneticilik yetenekleri ve bunların ötesinde Allah'a güveni ve kendisini Allah'ın gönderdiğine sarsılmaz inancı olmasaydı insanlık tarihinin önemli bir bölümü hiçbir zaman yazılmış olmayacaktı³.

Diğer bazı Batılı araştırmacılar da Hz. Peygamber'in hayatındaki gerçek güçlü faktörün ve olağanüstü başarısının temel anahtarının, başlangıçtan sonuna kadar, Allah'ın hitabına mazhar olduğuna dair sarsılmaz inancı olduğuna, böyle sağlam bir şekilde oluşan ve zerre kadar şüphe taşımayan bir kanaatin diğer insanları da derin bir şekilde etkilediğine; ilahî iradenin icracısı sıfatıyla ortaya çıkışındaki açıklık ve kesinliğin, kendisine, söz ve emirlerine nihaî olarak boyun eğmeyi sağlayan bir otorite kazandırdığına dikkat çekerler⁴. Tomlin, Hz. Peygamber'i en hafifinden bir ilüzyonun kurbanı olarak görenlerin, tarihin daha sonraki akışının tutarlı bir izahını yapmakta güçlüklerle karşılaşacaklarını, rasyonalizmin de sebebi/amacı küçük görmekle kendi kendisini vakıayı açıklayamaz hale getireceğini ve nihayet tabiatçılığın omuzlarına taşıyamayacağı bir yük bindirmektense tabiatüstü bir müdahale imkanını kabul etmenin daha akılsalıcı olmasa bile daha akıllıca olduğunu belirtirken⁵ onun başarısında şahsî meziyetleri yanında ilahî desteğin varlığını kabul etmenin gereğine dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber'in görevi sadece kendisine verilen vahyi tebliğ etmekten ibaret değildi; tebliğ ettiği dine insanları davet etmek, dinin esaslarını açıklayıp bizzat yaşamak (el-Bakara 2/151; Âl-i İmrân 3/164; el-Cum'a 62/2), gönderildiği toplumu bu doğrultuda yönetip yönlendirmek (en-Nisâ 4/105) ve yeni bir toplum modeli

³ Muhammad : Prophet and Statesman, Oxford 1961, s. 236-237.

⁴ F. Buhl - A.T. Welch, a.g.e., VII, 375.

⁵ E. W. F. Tomlin, Philosophers of the East and West, Delhi 1988, s. 231.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

oluşturmak da onun görevleri arasındaydı⁶. Zira peygamberliğin amacı yalnızca belli esasları insanlara bildirmek değil ferdî ve toplumsal planda bir dönüşümü de sağlamaktır. Bu sebeple Resulullah'ın bizzat dini yaşayarak insanlara da bunun nasıl mümkün olduğunu göstermesi (**şehid-şâhid**: el-Bakara 2/143; en-Nahl 16/89; el-Hac 22/78; el-Ahzâb 33/45; el-Feth 48/8; el-Müzemmil 73/15) gerekmektedir. Müminler de ona uymak (**itaat**: Âl-i İmrân 3/32; en-Nisâ 4/64, 80; el-Mâide 5/92; en-Nûr 24/54), emir ve yasaklarına boyun eğmek (**inkiyad**)⁷ sorumluluğu yanında eylemlerine ve örnek davranışlarına tabi olmak (**ittiba**: Âl-i İmrân 3/31; el-A'râf 7/157) ve onu örnek almakla (**teessi**: el-Ahzâb 33/21) emr olunmuřlardır⁸.

Alimler, bir hadisten hüküm çıkarmak ve bağlayıcılık derecesini belirlemek için dikkat edilmesi gereken hususlardan biri olarak Hz. Peygamber'in o sözü hangi sıfatla söylediğinin tesbit edilmesini gösterirken hem ferdî ve manevî hem sosyal ve maddî hayattaki kılavuzluk vasıflarına atıfta bulunurlar. Karâfî, Hz. Peygamber'in en büyük imâm (devlet başkanı), en yüce hakim ve en alim mft olduğunu, tasarruflarının bir kısmının tebliğ ve fetva yoluyla, bir kısmının kaza (yargı) yoluyla ve bir kısmının da imâmet (devlet başkanlığı) yoluyla olduğunu, bazı tasarruflarında ise bunlardan iki veya daha fazla durumun birleştiğini belirtir. O ayrıca tasarruflarının çoğunun, risalet vasfının daha baskın olduğu tebliğ yoluyla gerçekleştiğini kaydeder. Buna göre Hz. Peygamber'in tebliğ yoluyla gerçekleşen söz ve fiilleri genel hüküm ifade edip her müslümanı fert olarak bağlarken devlet başkanı olarak yaptığı tasarruflar ancak devlet başkanının izniyle, yargı özelliği taşıyan tasarrufları da ancak yargı yoluyla yerine getirilebilir⁹. Medine döneminde peygamberlik görevi (**risalet, tebliğ, davet, beyan, ta'lim, tezkiye**) yanında Hz. Peygamber, aynı zamanda devleti idare eden bir yönetici, orduları sevk ve idare eden bir komutan, camide cemaate imam, kişiler arasında ortaya çıkan davaları gören bir hakim ve kendisine sorulan her konuda fetva veren bir mft idi. Bu görevler de evrensel ilke ve esaslara dayanmakla birlikte peygamberlik görevinden farklı olarak mahalli ve tarihseldir. Yani ağının şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun, zaman ve mekanla sınırlı bir özellik tařır¹⁰. Hz. Peygamber şartların değişmesini dikkate almayan, bütün zamanlar için sabit ve geçerli olan katı bir yönetim yapısı ortaya koymamış, aksine ashabına değişen şartlara uygun olarak dinamik bir yönetim kurmalarını sağlayacak bir rehberliğin ana hatlarını vermiřtir¹¹.

Allah Resulü bir insan, bir kul olmakla birlikte kendisine verilen misyon ve bu misyonun kazandırdığı manevî şahsiyet onu diğerlerinden ayırmaktadır. Kur'an-ı Kerim bir taraftan Hz. Peygamber'in beşerî tabiatına vurgu yaparken diğer taraftan da onun diğer insanlar arasındaki özel statü ve otoritesini kesin şekilde belirtir. Allah'ın kendisine itaatle birlikte ona itaati de emretmesi ve eğer inanıyorlarsa insanların

⁶ Mehmet Görmez, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, Ankara 1997, s. 275.

⁷ İbn Mâce, "Mukaddime", 6; Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, IV, 126.

⁸ Görmez, s. 275.

⁹ Karâfî, **el-Furk**, Tunus 1302, I, 249; ; Hafâcî, **Nesm'r-riyâz**, Kahire 1327, IV, 264; Tâhir b. Âşr, **Makâsid'ş-şerfiati'l-İslâmiyye**, Tunus ts., s. 28-39; Kettânî, **Hz. Peygamber'in Yönetimi: et-terâfibu'l-idâriyye**, ev. Ahmet zel, İstanbul 2003, I, 53, 410.

¹⁰ Görmez, s. 294.

¹¹ Görmez, s. 214.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

anlaşmazlık konularını hükme bağlamak için Allah'a ve elçisine götürmelerini emretmesi (en-Nisâ 4/59), siyasî ve hukukî alanlarda onun otoritesini kabulün imanın bir gereği olduğunu ve bu iki itaatin esasta birbirine bağlı bulunduğunu da gösterir. Daha önceki peygamberlere Allah tarafından “**hikmet**” (bilgelik) ve “**mülk**” (hükümlanlık) bahşedildiğinin belirtilmesi (el-Bakara 2/251; en-Nisâ 4/54; Sâd 38/20), bunların bir peygamber olarak onun için de söz konusu olduğunu ima eder. Ancak Kur'an'da Hz. Peygamber için mülk tabiri yerine “**hüküm**” kelimesi kullanılmıştır¹². Nitekim Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir rivayette kaydedildiği üzere Allah Teâlâ Resulullah'ı “hükümdar-peygamber” ile “kul-peygamber” olma arasında muhayyer bırakmış, o da Cebrail'in Allah'a karşı tevazu göstermesi yolundaki tavsiyesi üzerine “kul-peygamber” olmayı tercih etmiştir¹³. Hz. Peygamber bir defasında huzurunda bulunan birinin korkuyla titremesi üzerine “sakin ol, ben hükümdar değilim” buyurmuştu¹⁴. Ebû Süfyân'ın Mekke fethi sırasında İslam ordusunun haşmeti karşısında Hz. Abbas'a “Kardeşinin oğlunun mülkü (saltanatı, hükümdarlığı) büyük olmuş !” demesi üzerine o da “bu nübüvvettir” diyerek Resulullah'ın siyasî liderliğinin peygamberlikten ayrı olarak anılmasını hoş karşılamamıştır¹⁵. Kâdî İyâz Hz. Peygamber'in isimleri arasında “Sultân”ı da saymakta, eserini şerheden Şihâbüddin el-Hafâcî bir yerde bunun bürhan (delil, hüccet), mülk (hükümlanlık, saltanat), nübüvvet ve galebe gibi birçok anlamları bulunduğunu ve burada sözkonusu anlamlardan hangisi kastedilirse kastedilsin doğru olduğunu belirtirken¹⁶ bir başka yerde “saltanat” kelimesini “imâmet-i uzma” (devlet başkanlığı) şeklinde açıklar¹⁷. Daha önceki peygamberlerin yöneticilik misyonları için Kur'an-ı Kerim'de zikredilen hükümdarlık (**mülk**) kelimesinin Hz. Peygamber için kullanılmaması ve bu ifadenin gerek Hz. Peygamber gerek amcası Abbas tarafından da hoş karşılanmaması, onun yöneticilik misyonunun farklılığına bir işaret olarak değerlendirilebileceği gibi kelimenin o dönemde taşıdığı olumsuz anlamı red şeklinde de anlaşılabilir. Nitekim **melik** ve **halife** kavramları arasındaki fark üzerine Hz. Ömer ile Selmân el-Fârisî veya bir başka sahâbi arasında geçen bir konuşma, o dönemde hilafetin hak ve hukuka bağlılık, hükümdarlığın ise keyfî yönetim şeklinde algılandığını göstermektedir¹⁸. Mâlikî âlimlerinden Ebû Abdullah el-Makkarî de “**mülk**” kavramının daha önceki ümmetlerin şeriatinde bulunup İslam'da olmadığını, Kur'an-ı Kerim'de daha önceki ümmetlerden söz edilirken mülk teriminin kullanılmasına karşılık (el-Bakara 2/247; el-Mâide 5/20; Sâd 38/35) müslümanlar için **hilafet** kavramının tercih edildiğini (en-Nûr 24/55) belirterek mülkün babadan oğula geçen yöneticilik, hilafetin ise görüş ve seçime dayanan yöneticilik olduğuna,

¹² Yoshiko Oda, “Muhammad as the Judge: An Examination of the Specific Quality of Muhammad's Charismatic Authority”, **Orient**, XXII (1986), s. 63.

¹³ **el-Müsned**, II, 231

¹⁴ İbn Mâce, “Et'ime”, 30; Muttakî el-Hindî, **Kenzü'l-ummâl**, Haydarabad 1314, VI, 88.

¹⁵ İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, nşr. Mustafa es-Sekkâ ve dğr., Kahire 1375/1955, II, 404; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1394/1974, IV, 1626-1627; Süheylî, **er-Ravdü'l-ünûf**, Kahire 1387-1390/1967-1970, VII, 93; Kettânî, I, 52, 387.

¹⁶ Kâdî İyâz, **eş-Şifâ**, Kahire 1398/1977, I, 320; Hafâcî, II, 404.

¹⁷ **Nesîmü'r-riyâz**, IV, 264.

¹⁸ İbn Sa'd, **et-Tabakâtü'l-kübrâ**, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1388/1968, III, 306-307; Suyûtî, **Hüsnü'l-muhâdara**, Kahire 1387/1968, II, 125; Kettânî, I, 143.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

Muaviye ile birlikte hilafetin hükümdarlığa dönüştüğüne dikkat çeker¹⁹. Batılı okuyucuların kavrayabilmesi açısından bazı Batılı araştırmacılar Hz. Peygamber'in devlet başkanı olarak rolünü Hz. Musa ve Davud'un kine benzetirlerse de²⁰ onların otoriteleri ilahî tayine dayanmakla birlikte yöneticilik vasıflarının peygamberlikleri gibi kendi şahıslarıyla sınırlı olduğu, Hz. Peygamber'in ise son peygamber olması sebebiyle örnekliğinin kendisinden sonra devam edeceği göz önüne alınırsa yönetim tarzı konusunda Makkarî tarafından işaret edilen önemli fark dikkat çekmekte, İslâm'da siyasî liderliğin -Hz. Peygamber'den sonra- ilahî tayin veya babadan oğula intikal yoluyla değil toplumun ortak tercih ve onayıyla meşruiyet kazanacağını göstermektedir. Nitekim Allah Resulü de "İsrailoğullarını peygamberler yönetiyordu. Bir peygamber vefat edince onun yerine başka bir peygamber geçiyordu. Benden sonra ise peygamber gelmeyecek, halifeler olacaktır" buyurmuş²¹, onun vahye dayanan, hayatın herhangi bir alanıyla sınırlı olmayan kesin ve tartışmasız liderliğine karşılık hilafet sistemindeki siyaset olgusu insanın sorumluluk, yetenek ve ehliyet alanı içinde kavranmış, siyasî liderliğin tesis yöntemi toplumun seçim ve biatı şeklinde ortaya konmuştur. İlk dört halifenin belirlenme şekilleri de bu liderliğin bir kişinin seçimi ve onun üzerinde ittifak sağlanması, aday gösterilmesi ve bunun topluluk tarafından onaylanması, ehl-i hal ve'l-akd adlı seçkin topluluğun teşkili ve bunun tercih ve seçiminin esas alınması, çoğunluğun biatının alınması gibi esnek ve yenileşmeye açık çeşitli yöntemleri ortaya koymuştur²².

Hz. Peygamber'in örnek bir İslam toplumu kurması, ancak otoritesi sayesinde mümkündü. Yukarıda belirtildiği üzere ümmetin lideri olarak onun müslümanlar üzerindeki otoritesi Kur'an'da "**hüküm**" ve türevleri ile ifade edilmiştir (en-Nisâ 4/60,65). Bu ayetler Hz. Peygamber'e itaatin somut ifadesini, onu hakim kabul edip verdiği hükmü tartışmasız benimsemek şeklinde ortaya koyar. Allah'a itaat Hz. Peygamber'e itaatin temeli olurken, Hz. Peygamber'e itaat da Allah'a itaatin tek görünür kanıtıdır: "Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur" (en-Nisâ 4/80). Onun peygamberlik görevi tamamen fikrî ve ruhî öğütlerle sınırlı olmayıp bir İslam toplumu (ümme) kurma amacına bağlı olarak sosyal, politik ve askerî faaliyetleri de kapsadığından kendisine itaat sadece ibadet vs. alanında değil sosyal hayatta da söz konusudur²³. Bu sebeple Medine döneminde inen âyetler sadece dinî alanda değil sosyal, siyasal, ekonomik ve askerî alanlarda da süratli bir kurumlaşmanın gerçekleşmesine, dinamik bir toplumsal yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Batı dünyasında yine birçok Batılı tarafından temelsiz, insafsız ve hatta gülünç bulunmasına rağmen bazı yeni önyargılarla birleşerek kısmen varlığını sürdüren Hz. Peygamber'in şahsına yönelik asılsız ve çirkin sıfatlarla yüklü geleneksel olumsuz imaj çerçevesinde Mekke döneminde müsamahalı ve nazik bir mübelliğ iken Medine döneminde elde ettiği güçle siyasî bir şahsiyet haline geldiğine ve şiddete

¹⁹ Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc bi-tatrîzi'd-Dîbâc*, Kahire 1329-1330, s.252-253; Kettânî, I, 146.

²⁰ Zafar Ali Qureshi, *Prophet Muhammad and His Western Critics*, Lahore 1992, II, 884-888.

²¹ Müslim, İmâre, 44.

²² Ahmet Davutoğlu, "Devlet", *DİA*, IX, 237.

²³ Oda, s. 64-65.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

meylettiğine, asıl amacının siyasî olduğuna dair iddialar da ileri sürülmüştür²⁴. Onun Batı'daki yaygın Hz. İsa imajından farklı olarak daha önceki bazı peygamberler gibi yeni bir sosyal düzen kurma misyonunu da yüklenmiş olmasını kavrayamamaktan ve o günkü tarihî ve siyasî şartları tarafsız olarak değerlendirememekten kaynaklanan bu tür iddialar diğer bazı Batılı araştırmacılar tarafından temelsiz bulunarak eleştirilmiştir. Rudi Paret, tarihçilerin Hz. Peygamber'i hristiyan bakış açısı ve kendi hükümlerinin bu dünyaya ait olmadığını söyleyen Hz. İsa'nın ortaya koyduğu model ile değerlendirme hatasına düşmemeleri gerektiğini belirtir. Ona göre Medine döneminde Arap-İslam Ümmeti'nin gerçekleşmesi sürecinde Resulullah asla kuvvet saikiyle hareket etmedi; aksine, derin bir tevazuyla en büyük askerî ve siyasî başarılarını da Allah'ın sayesinde olmuş gördü. Onun temel hareket tarzında hiçbir değişiklik olmadı, görev anlayışı eskiden ne idiye öyle kaldı²⁵. R. Bosworth Smith ve Edith Holland gibi müellifler Medine dönemindeki şartlar ve zaruretlerin Hz. Peygamber'in kuvvet kullanmasını gerekli kıldığını belirtirler. Hatta İngiliz E. Holland ülkesinin Almanlar'la çatıştığı bir ortamda 1914 yılında neşredilen kitabında, Hz. Peygamber ve ashabını örnek göstererek inançları uğruna canları, malları ve sahip oldukları her şeyi vermeye hazır olan ilk müslümanların hamiyetini arzuladıklarını belirtir²⁶. Her insanın kendisini ve malını korumak ve düşmanının saldırısını savmak hakkına sahip olduğunu belirten Edward Gibbon, Hz. Peygamber'in barışçı ve hayırhah bir misyonu icra ederken kendi hemşehrilerinin haksız sürgün ve soygununa maruz kaldığını; bağımsız bir toplum tercihinin Mekke muhacirini hükümdar seviyesine yükselttiğini ve onun ittifaklar kurmak ve savunma savaşı yapmak hususunda tam selahiyete sahip olduğunu söyler²⁷. Birçok Batılı yazar ise aslında Hz. Peygamber'in manevî yönünün, peygamber olma özelliğinin beşerî faaliyetlerine her zaman baskın geldiğini, devlet adamlığı vasfının ikinci planda kaldığını ve asıl manevî rolü çerçevesinde şekillendiğini dile getirmekte, onu bu rolünden soyutlayarak sadece başarılı bir devlet adamı olarak gösteren veya Mekke ve Medine döneminde iki farklı şahsiyet portresi çizdiği şeklindeki bakış açısının hatalı olduğunu, tarihî gerçeklerle bağdaşmayan bu yaklaşımın sadece Peygamber'i yanlış takdim etmekle kalmadığını, İslam'ı anlamada da yanlışlığa yol açacağını belirtmektedirler²⁸. J. W. H. Stobart görevinin gerçekliğine ve davasının büyüklüğüne olan güçlü bir inançtan kuvvet almayan bir kimsenin talihinin kötü gittiği uzun yıllar boyunca sahip bulunduğu tavrını zafer gününde, yenilgi anında, iktidarının zirvesinde

²⁴ bk. P. C. Almond, **Heretic and Hero: Muhammad and the Victorians**, Wiesbaden 1989, s. 28-31; R. Bosworth Smith, **Mohammed and Mohammedanism**, London 1876, s. 137; Zafar Ali Qureshi, II, 710-713. Hz. Peygamber'in mümtaz kişiliği bu tür nasipsiz ve düşmanca yakıştırmalardan münezzeh olmakla ve savunmaya ihtiyacı bulunmamakla birlikte, onun sosyal misyonunu ele alan bir çalışmada, lüateratürde yer alan görüş ve iddiaları görmezden gelmek uygun olmazdı. Binlerce ve hatta onbinlerce cilt tutan hadis, siyer ve tarih literatürünün o pâk hayatı en ayrıntılı şekilde yansıtmaları yanında bu çalışma da bütün olarak söz konusu ithamlara cevap teşkil etmektedir. Bununla birlikte burada diğer bazı Batılı ilim adamlarının olumlu tespit ve değerlendirmelerinden de örnekler verilecektir.

²⁵ **Mohammed und der Koran**, Stuttgart 1976, s. 138.

²⁶ R. Bosworth Smith, s. 156, 201; Almond, s. 39-40.

²⁷ **The Declin and Fall of the Roman Empire**, London 1962, V, 255.

²⁸ bk. Zafar Ali Qureshi, I, 94-112, II, 713-728, 878-883.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

ve ölüm anında da aynı şekilde sürdürmesinin mümkün olamayacağını yazar²⁹. R. Bosworth Smith de farklı şartlar altında onun ne kadar çok değil ne kadar az değiştiğinin asıl şaşırtıcı olduğunu; çölde çobanlık yaptığında, Suriye'ye ticarete gittiğinde, Hira'da inzivaya çekildiğinde, tek başına reforma giriştiğinde, Medine'ye hicret ettiğinde, fetihler yaptığında, Fars Kisra'sı ile Bizans Herakliyas'una denk bir konuma geldiğinde onda aynı sağlam tevhidin izinin görüldüğünü; dış şartların bu kadar değişmesine karşı o derece az değişen, olayların değişmesine karşı özün bu kadar aynı kaldığı bir başka insanın olabileceğini zannetmediğini kaydeder³⁰.

Yönetim: Mekke dönemindeki tecrübeden sonra gerek İslam'ın evrensel boyutta tebliği gerekse müslümanların barış ve güvenlik içinde yaşama imkanına kavuşmaları için siyasî hakimiyetin hayatî bir önem taşıdığı daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Hicret öncesi Akabe mevkiinde tamamen dinî düşünce ve saikle kendisine biat eden Medineli Evs ve Hazrec kabileleri mensuplarının da merkezî bir otoriteden mahrum olan Medine'de aralarındaki ihtilaf ve çatışmaların kaldırılarak düzen ve barışın sağlanması için Hz. Peygamber'in hicretinden çok şey umdukları bilinmektedir. Hz. Peygamber İkinci Akabe Biati'nda Medine üzerindeki şahsî otoritesinin kabulünü kesin şekilde istemiş ve Medineli müslümanlarca bu talep kabul edilmişti. Hicretle birlikte bu sosyo-politik hedefin ilk adımı atılmış ve daha sonra merhale merhale amaca ulaşılmıştır. Medine'ye hicretin siyasî anlam ve hedefi şu âyette de fark edilmektedir : *“Ve şöyle de: Rabbim ! Gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla; çıkacağım yerden de beni doğrulukla çıkar ve tarafından bana hakkıyla yardım edici bir kuvvet (sultân) ver”* (el-İsrâ 17/80). Gerek Akabe'de Medine halkının temsilcileriyle yaptığı görüşmeler sonrası vardığı mutabakat (biat) gerekse hicretten sonra Medine toplumunu sosyal bir sözleşme etrafında birleştirmesi (Medine Belgesi, Medine Vesikası), Resulullah'ın siyasi birliği dayandırmak istediği esaslar hakkında ipucu vermektedir. Medine'de özellikle Arap kabileler arasında sürüp gelen savaş ve düşmanlık ortamının da geleneksel kabile kuralları yerine ancak merkezî bir otorite sayesinde bertaraf edilebileceği gerçeği yeni bir siyasî oluşum için uygun şartları taşıyordu. Medine'de gayri mütecanis müşrik Arap ve yahudi topluluklarıyla müslümanlardan oluşan siyasî bir birlik kurmak isteyen Resulullah'ın önünde Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki eskiden kalma düşmanlıklar yanında Benî Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kureyza kabilelerinden meydana gelen yahudi blok ve münafıkların temsil ettiği pasif direniş önemli zorluklar olarak durmaktaydı. İki Arap kabilesinin İslamiyeti ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in otoritesini kabulüyle bu konuda ilk adım atıldıysa da Medine Vesikası'nda da öngörüldüğü üzere Hz. Peygamber'in bu siyasî birliğe entegre edilebileceğini umduğu yahudi topluluklarının tamamen asimile edilemez bir özellik taşıdıkları, müslümanların dinî birliği için tehlike arzettikleri ve bu şartlar altında ayrılık tehdidi karşısındaki ümmetin onları bünyesinden atmak zorunda olduğu kısa sürede anlaşıldı. Bunun başarılmasıyla da Medine toprakları üzerinde ihtilafsız hakimiyetiyle tamamen İslamî bir topluluk kurulabildi³¹.

²⁹ Zafar Ali Qureshi, II, 707.

³⁰ Mohammed and Mohammedanism, s. 140-141.

³¹ Edmond Rabbath, Mahomet : Prophete arabe et fondateur d'etat, Beyrouth 1989, s.301.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İşlam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

Hicretle birlikte oluşan şartlar çerçevesinde Mekke'deki durumun aksine Hz. Peygamber'in siyasî kişiliği, kuruluş halindeki bir devletin başkanı olma özelliği ön plana çıkmaya, kendisinin dinî rehberliği yanında siyâsî liderliği ve oluşan yeni müşlûman toplumun diğer gruplarla ilişkilerinin tayin ve tesbiti önem taşımaya başlamıştı. Hicret'i izleyen günlerde Hz. Peygamber hemen Medine'nin mutlak anlamda hakim ve yöneticisi durumuna gelmemekle birlikte Mekke ve diğer yerlerdeki düşmanlarına üstünlük sağlayıp İşlamîyet'i kabul edenler de Medine'ye gelerek kendisine katıldıkça tedrici bir şekilde şehirde kontrolü eline geçirmişti. Medine Vesika'sında³² müşlûmanlar sadece diğerlerinden ayrı bir grup olarak anılmakla birlikte dokümanın Hz. Peygamber tarafından düzenlendiğinin belirtilmesi, sözleşmenin asıl taraflarının müşlûmanlar olması, kendisinin devlet başkanlığına açıkca temas edilmese ve statüsü üzerinde ayrıntılı şekilde durulmasa da peygamber sıfatıyla anılması ve anlaşmazlıkların kendisine getirilmesinin hükme bağlanması daha baştan itibaren yönetimde inisiyatif ele aldığını göstermektedir. Nitekim daha sonraki gelişmelerle de siyasî önderliği tartışmasız hale gelmiş, vefatına bir-iki yıl kala Arabistan'daki kabilelerin büyük kısmı İşlamîyet'i kabul etmiş ve onun yönetiminde geniş bir siyasî birlik oluşmuştu. Watt, daha önce kaydedilen tavrı doğrultusunda, Resulullah'ın bu başarisının şartlar çoğu durumda kendisine yardım etse bile onun şahsî meziyetlerinden, bir devlet adamı olarak uzak görüşlü bilgelik ve dirayetinden, bir yönetici olarak maharetinden ve insanlara muamelesindeki incelik ve anlayıştan ayrı düşünölemeyeceđini³³, bu başarıda İşlamîyet'in cazibesi, dinî ve sosyal bir sistem olarak Arapların ihtiyacına cevap vermesi başta gelse de onun iyi muamelesinin, siyaset ve yönetimdeki becerisinin de büyük rol oynadığını belirtir. Ona göre bütün bunların ötesinde, yönettiği toplumu çekip çevirmedeki mükemmel mahareti, önemsiz bir azınlık dışında herkese kendisine iyi davranıldığını hissettirmesi de İşlam toplumu içindeki ahenk, hoşnutluk ve sevgi ile bu toplum dışındaki huzursuzluk ortamı arasındaki zıtlığı artırıyordu. Bu durum mutlaka birçoğlarının gözünden kaçmamış ve İşlam'ı seçmelerinde etkili olmuştu. Bütün bu hususlarda Hz. Peygamber'in davasına olan inancı, vizyonu ve uzak görüşlü bilgeliği daha etkili unsurlardı³⁴. Watt ayrıca Hz. Peygamber'in siyâsî alandaki başarisının daha sağlığında bütün Arabistan'ı hükmü altına almasından çok ölümlünden sonraki iki sene içinde bütün muhalefetleri ortadan kaldıracak ve daha sonra da büyük bir imparatorluğa temel olacak bir yapıyı meydana getirmesinde olduğunu belirtir³⁵.

Hz. Peygamber'in liderliğinde şahid olunan gelişmelerle Arap yarımadasındaki siyasî yapı çeyrek asır içinde değişti; birçoğu göçebe ve yarı göçebe dağınık kabileler halinde yaşayan Araplar onun sayesinde ilk defa birleşip bir millet haline geldiler. İşlam öncesi Arap toplumunda hakim dinî ve sosyal kavram ve kurumlara karşı büyük bir mücadele veren Resulullah Medine'de ferdî ahlak ve sosyal adalet bakımından bir çürüme içinde bulunan toplumda yeni ahlakî ve sosyal bir düzen kurmaya çalıştı. Kabilevî düşmanlıkları, sosyal adaletsizlik ve eşitsizlikleri ortadan kaldırdı; doğuştan var kabul edilen üstünlük kavramını yıktı, toplum fertlerini

³² bk. Muhammed Hamidullah, **İşlâm Peygamberi**, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1990, I, 188-210.

³³ "Muhammad", **ER**, X, 143.

³⁴ **Muhammad: Prophet and Statesman**, s. 206.

³⁵ **A. g. e.**, s. 226.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

birbirinden ayıran yapma engelleri kaldırdı. Kardeşlik, karşılıklı dayanışma ve sevgi esasına dayanan bir toplum meydana getirdi. Kız çocuklarının öldürülmesini ve kadınlara kötü muamele yapılmasını önledi. Baskıcı bir itaat kuralı altında ezilen kadını erkekle hayatı ortak bir şekilde paylaşan, karşılıklı hak ve sorumluluklara sahip bir seviyeye yükseltti. Kadınlar herhangi meşru bir meslek sahibi olabiliyor, müstakil mülk edinebiliyor, istediği şekilde harcamada bulunabiliyordu. Aile hukuku alanında (evlenme, boşanma, miras) kadınla ilgili getirilen hükümler, kadınları bağımsız varlıklar gibi görmeyen eski anlayışları yıktı. O günkü uluslararası şartlar çerçevesinde bir devletin tek taraflı kararıyla kaldırılması mümkün olmayan köleliğin tedricî bir şekilde ortadan kalkması için gerekli tedbirleri aldı. Öyle ki kısa bir süre sonra azad edilen köleler (mevâlî) ilim, sanat ve diğer alanlarda efendilerinin önüne geçer hale geldiler.

Hicretin onuncu yılında bütün Arabistan'ın İslam hakimiyetine geçmesi, Medine çevresindeki bölgelerin İslam devletinin eyaletleri haline gelmesi üzerine Hz. Peygamber bu bölgelerin yönetimi için genellikle kendi kavimlerinden seçkin kimseleri gönderdi. Kettânî, eserindeki ilgili bölümde yönetim, yargı ve vergi tahsili görevlerine tayin edilen 46 kişiyi zikretmekte³⁶, İbn Kayyim'in Resulullah'ın emîrleri olarak saydığı 11 kişi arasında³⁷ Kettânî'nin anmadığı iki kişi, Süheylî'nin âmil olarak saydığı 9 kişi arasında³⁸ ise onun anmadığı beş kişi daha bulunmaktadır³⁹. Muhammed Yasin Mazhar Sıddıkî vali olarak 32 kişi, merkezî âmil (vergi toplayan anlamında) olarak 39 ve mahalli âmil olarak da 28 ismi ve görev yerlerini kaydetmektedir⁴⁰. Resulullah Medine dışına çıktığında yerine birini vekil bırakırdı. Bunların başında 12 veya 13 defa vekil bıraktığı a'ma sahabi İbn Ümmü Mektûm gelmektedir. Kaynaklarda Hz. Ali, Osman, Ebû Zer ve Sa'd b. Ubâde'nin de aralarında bulunduğu on yedi vekilin adı anılır⁴¹.

Görev verdiği kimseler hakkındaki ölçüsü liyakat ve ferdî ehliyet idi. Bunlardan yetenekli çıkmayanları geri çağırma ve daha liyakatlisini göndermede de tereddüt göstermedi. Başka konularda bilgi ve yetenek sahibi olsa da bir işin üstesinden gelemeyeceğine inandığı kimseyi bu göreve getirmedi. Nitekim meşhur sahabi Ebû Zer el-Gıfârî⁴² ve amcası Abbas'ın⁴³ bu yöndeki talebini, görevin sorumluluğunu taşıyamayacaklarını belirterek kabul etmemişti. Bu bakımdan ashâbı bir görevi bizzat istemekten sakındırmış ve bir işe talip olanlara da görev vermeyeceğini ifade etmişti⁴⁴. Yönetimde kabile üstünlüğü, soyluluk, zenginlik veya sınıf değil inanç ve değerleri esas almış, herkese kabiliyet ve gayreti çerçevesinde kendisini gerçekleştirebileceği fırsat eşitliği tanımıştı. Bu sebeple ehil olan genç sahabileri önemli görevlere getirdiği görülür. Amr b. Hazm Necran'a vali tayin

³⁶ Hz. Peygamber'in Yönetimi, I, 397-405.

³⁷ Zâdü'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd, nşr. Şuayb el-Arnâût, Beyrut 1401/1981, I, 125-126.

³⁸ er-Ravdü'l-ünûf, VII, 426-427.

³⁹ bk. Kettânî, I, 404.

⁴⁰ Organisation of Government under the Prophet, Delhi 1987, s. 480-488, 498-512.

⁴¹ bk. Kettânî, I, 484-486.

⁴² Müslim, "İmâre", 16-17.

⁴³ Beyhakî, X, 96; Muttakî el-Hindî, VI, 41.

⁴⁴ Buhârî, "İcâre", 1; Müslim, "İmâre", 13-15.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

edildiğinde yaşı on yedi idi⁴⁵. Mekke'nin fethi sırasında müslüman olan Attâb b. Esîd'i bu şehre ilk vali tayin ettiğinde yirmi yaşlarında, hatta daha küçük olduğu kaydedilir⁴⁶. Hz. Ali'yi Yemen'e kadı olarak gönderdiğinde, o daha genç yaşta olduğunu ve hususta tecrübesi bulunmadığını söylemiş, Resulullah kendisine dua ederek ve bazı tavsiyelerde bulunarak başarılı olacağını bildirmişti⁴⁷. İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in vefatı arefesinde göndereceği ve içinde büyük sahabilerin de yer aldığı orduya kumandan tayin ettiği Üsâme b. Zeyd'in yaşının o sırada yirmi olduğunu⁴⁸, İbnü'l-Esîr de onun âmil (vali, vergi tahsildarı) olarak atandığında 18 yaşında bulunduğunu kaydeder⁴⁹. Hicretin 8. yılında Yemen'e yönetici, kadı ve vergi tahsildarı olarak gönderilen Muâz b. Cebel 23 yaşındaydı⁵⁰. Ehil olmayan kişilerin göreve getirilmesini kıyamet alameti olarak görmesi yanında⁵¹, "Kim bir topluluk içinde Allah'ın daha çok razı olduğu biri olduğu halde diğer birisini göreve getirirse Allah'a, resulüne ve mü'minlere ihanet etmiş demektir"⁵²; "Kim müslümanların bir işini üstlenip de kendisine duyduğu sevgi sebebiyle (ehil olmayan) birini onların başına getirirse Allah'ın laneti onun üzerine olsun; (bu günahına karşı) Allah ondan ne bir tevbe ne bir fidye kabul eder"⁵³ mealindeki hadisler Resulullah'ın bu konudaki hassasiyetini gösterir.

Yönetimde vazgeçmediği prensiplerden biri de danışma idi. Başta önemli kararlar olmak üzere birçok işte ashabin ileri gelenlerine danışıp görüşlerini alır, Uhud savaşında olduğu gibi bazan kendi kanaatine uymasa bile istişare sonucu oluşan kararı uygulardı. Hz. Ebubekir ile Ömer'in kendi vezirleri (yardımcı, danışman) olduğunu belirten Resulullah⁵⁴, iyi niyetle, hayır ve sevap umarak görevini yerine getirmek isteyen yöneticiye Allah'ın iyi vezir nasip edeceğini, kötü niyetli yöneticiler için ise aksi durumun söz konusu olacağını haber vermiştir⁵⁵. Bazı rivayetlerde yer aldığına göre Resulullah, daha önceki peygamberlerin her birine yedişer seçkin ve zeki yardımcı verildiğini, kendisinin yardımcılarının ise on dört tane olduğunu belirterek dört halife ile diğer bazı sahabilerin adlarını sayar⁵⁶.

Resulullah yönetici ile yönetilenlerin arasındaki engelleri kaldırmak hususunda da çok hassastı. "Kim insanların bir işini üstlenir de zayıf ve güçsüzlerle arasına engeller koyarsa kıyamet günü de Allah onun önüne engel çıkarır"⁵⁷; "Kim müslümanların işini üstlenir de sonra yoksullara, haksızlığa uğrayanlara ve ihtiyaç

⁴⁵ Nevevî, **Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât**, nşr. F. Wüstenfeld, Göttingen 1242, I/2, s. 26; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, nşr. M. İbrahim el-Bennâ ve dğr., Kahire 1390-1393, IV, 214; Kettânî, I, 318, 401-402.

⁴⁶ İbn Kayyim, **Zâdü'l-meâd**, I, 126; İbn Hacer, **el-İsâbe**, Kahire 1328, II, 541; Kettânî, I, 256, 397.

⁴⁷ Ebû Davud, "Akdiye", 6; **el-Müsned**, I, 149-150; Hâkim en-Nisâbü'rî, **el-Müstedrek**, Haydarabad 1334-1342, IV, 88.

⁴⁸ **Sıfatü's-safve**, Beyrut 1399/1979, I, 521-522.

⁴⁹ **Üsdü'l-gâbe**, I, 80.

⁵⁰ Kettânî, I, 421.

⁵¹ Buhârî, "İlim", 2.

⁵² Hâkim en-Nisâbü'rî, IV, 92.

⁵³ Hâkim en-Nisâbü'rî, IV, 93.

⁵⁴ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, IV, 1642.

⁵⁵ Buhârî, "Ahkâm", 42; Ebû Davud, "İmâre", 4; Nesâî, "Bey'a", 33.

⁵⁶ Kettânî, I, 150.

⁵⁷ **el-Müsned**, V, 239.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

sahiplerine kapısını kapatırsa Allah da onun ihtiyacına karşı rahmet kapılarını kapatır”⁵⁸ ve “İhtiyacını ulaştıramayan kimsenin ihtiyacını bana ulaştırın. Kim ihtiyacını ulaştıramayan kimsenin ihtiyacını bir yöneticiye ulaştırırsa, Allah kıyamet günü onun iki ayağını sabit kılar”⁵⁹ mealindeki hadisler bu konudaki uygulamalarına işaret eder. Bu amaçla halkın arasına girer, çarşı ve pazarı dolaşır, şikayetleri dinler ve gerektiğinde olan bitenlere müdahale ederdi. Bir işle görevlendirdiği kimselere “müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın”⁶⁰ tavsiyesinde bulunurdu.

Devlet işiyle görevlendirdiği kimselerin bu vesileyle maddî menfaat sağlamasına şiddetle karşı çıkmış ve onları sıkı bir şekilde kontrol etmiştir⁶¹. “Kim bize âmil olmuşsa bir zevce edinsin, hizmetçisi yoksa bir hizmetçi edinsin, evi yoksa bir ev edinsin”⁶² buyuran Hz. Peygamber, kendilerine bağlanan maaştan öte bir menfaat teminini haksız bir kazanç ve hırsızlık olarak nitelemiştir⁶³.

Dış İlişkiler. Hz. Peygamber’in ferdî ve sosyal hayatta olduğu gibi diğer toplumlara yönelik dış siyasetindeki hareket tarzı da onun peygamberlik misyonundan ayrı düşünülemez. Ancak Batılı araştırmacılar bu konudaki başarısını da şahsî kabiliyetlerine bağlama eğilimindedirler. Medine döneminde sıkça görülen mümtaz politik hüneri modern tarihçilerce sıkça dile getirilmekte, Bedir savaşının kumandanının veya Hudeybiye antlaşmasını gerçekleştiren şahsiyetin entellektüel üstünlük ve fevkalade diplomatik beceriye sahip biri olduğundan kimsenin şüphe duyamayacağına, onun dehasına yönelik kaynaklarda apaçık olan bu feraset bakışlarının sadece münferit ışıltılardan ibaret olduğuna ve dahası için satırlar arasındaki esaslı noktaların okunması gerektiğine işaret edilmektedir⁶⁴.

Resulullah Medine’ye geldiğinde buradaki Arap kabileler bir süre sonra İslamiyet’i benimsemişler, geriye yalnız yahudiler kalmıştı. Onlara karşı hiçbir önyargı taşımadığını her haliyle gösteren Hz. Peygamber, Medine Vesikası’nda müslümanlarla yahudilerin sivil bir eşitlik statüsüne sahip olduklarını ilan etmiş, ancak kendilerine yabancı bir peygamberin hakimi olduğu karma bir toplum (ümme) içinde eriyebilecekleri düşüncesiyle yahudilerin üstün ırk olma ayrıcalıklarını terketmek istemedikleri bir süre sonra anlaşılmıştı. Hz. Peygamber onları bir defada İslam’a kazandırmak gibi bir niyet taşımadığı ve sadece kendileriyle ortak bir anlaşma zemini, barışçı bir işbirliği imkanı araştırdığı halde yahudiler Kureyş’le açık bir ittifak görüntüsü vermeden, fakat Kureyş’le yapılan savaşın konjoktürüne göre şiddeti gidip gelen bir muhalefet grubu oluşturdular⁶⁵. Bu olumsuz tavrın giderek dozunu artırmasıyla meydana gelen güvensizlik ortamında Hz. Peygamber’in de onlara karşı

⁵⁸ el-Müsneid, III, 441, 480.

⁵⁹ Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, nşr. M. Said b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1410/1990, II, 156; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, nşr. Hamdî Abdülhamîd es-Selefi, Beyrut ts. (Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî), XXII, 157; Kettânî, I, 53.

⁶⁰ Müslim, “Cihâd”, 6.

⁶¹ Buhârî, “Ahkâm”, 24, 41; Müslim, “İmâre”, 7; Kettânî, I, 390-391.

⁶² Ebû Davud, “İmâre”, 10.

⁶³ Ebû Davud, “İmâre”, 10; Hâkim en-Nisâbü’rî, I, 406.

⁶⁴ F. Buhl - A.T. Welch, “Muhammad”, *Encyclopaedia of Islam*, VII, 375.

⁶⁵ Rabbath, s.135.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

tavır değişti ve dinî olmaktan çok kendilerinin sebep olduğu siyasî, sosyal ve ekonomik saiklerden kaynaklanan olaylar sonucu yahudi kabileler bölgeden uzaklaştırıldı⁶⁶. Bazı Batılı araştırmacıların, Hz. Peygamber'in hicretin ikinci yılından itibaren yahudileri sırf yahudi oldukları için temizleme siyaseti takip ettiği yolundaki iddiaları bu bakımdan temelsiz olup böyle bir politika onun kişiliğine asla uymaz. Yahudilerin ağızdan ağıza Kur'an vahyini tenkitle İslam toplumunun temelini çürütmeye yönelik gayretleri yanında müslümanların düşmanlarına siyasî destekleri, kendilerine karşı izlenen siyasete zemin teşkil etmekteydi. Onlar düşmanca tavırlarını terkettikleri ölçüde Resulullah da kendilerine karşı hoşgörülü bir tutum sergilemiştir⁶⁷. Hz. Peygamber'in gerek antlaşmalarını bozan bu yahudilere gerek diğer Arap kabilelerine karşı sert tedbirler alması, Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği üzere (el-Enfâl 8/56/57) barışı bozmaya yönelik teşebbüslere asla müsamaha edilmeyeceğini göstermek içindi.

Medine'deki müslüman varlığının Kureyş'in en önemli ticaret ve gıda ikmal yolu üzerinde büyük bir tehdit oluşturduğu, bu bakımdan müslümanları kendi hallerine bırakmayacakları gayet açıktı. Nitekim hicretten hemen sonra Kureyşliler Medineli müslümanlara ve onların muarızı olan Araplar'a gönderdikleri ultimatolarla Hz. Peygamber'i himayeden vazgeçmeye zorlamışlardı⁶⁸. Hz. Peygamber'in amacı Mekke'yi çembere almak için eskiden beri Kureyş'le işbirliği içinde bulunan kabileleri ittifak antlaşmalarıyla kendisine bağlamak ve kuzeye giden kervan yollarını kontrol etmektir. Mümkün olduğu kadar çok sayıda müttefik edinmek, kabile içi veya kabileler arası ihtilaflardan faydalanmak Resulullah'ın izlediği dış siyasetin önemli bir parçasıydı. Hemen hicretten itibaren alınan askerî tedbirler ve bölgedeki kabilelerle yapılan antlaşmalarla Hudeybiye Antlaşması (6/628) öncesinde Suriye ve Irak'a giden kervan yolları kontrol altına alınmıştı. Kureyş'in ileri gelen zenginlerinden Safvan b. Ümeyye'nin bu abluka sebebiyle ticaretlerinin felce uğradığını, ne yapacaklarını bilemediklerini ve bu durumun devam etmesi halinde ellerindeki sermayeyi yiyip tüketceklerini belirterek dert yanması⁶⁹ bu stratejinin başarısını kanıtlamaktadır. Daha sonraları Necid tarafına gönderilen bir seriyyenin esir aldığı Benî Hanife liderlerinden Sümâme b. Üsâl'in Necid ve Yemâme'den Mekke'ye tahıl sevkiyatını engelleme şartıyla bırakılması⁷⁰ ve Kureyş'in düşmanı Benî Huzâa ile yapılan ittifakla da Yemen yolunun kapatılmasıyla Kureyş büyük ölçüde çevresinden tecrit edilmişti. Bu şekilde Kureyş'in iktisadî yönden zayıflatılarak direncinin kırılması, Medine'yi tehdit etmesinin engellenmesi ve onlara karşı mümkün oldukça kan dökülmeden üstünlük sağlanması amaçlanmıştı⁷¹.

Bazı ağır şartlar taşıyan Hudeybiye antlaşması, ashabının büyük tepkisine rağmen, gerek zor şartlarda gösterilmesi gereken fedakarlık gerekse attığı adımları

⁶⁶ Rabbath, s.136.

⁶⁷ Watt, **Muhammad: Prophet and Statesman**, s.175.

⁶⁸ Hamidullah, **Hız. Peygamber'in Savaşları**, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1982, s. 65; **İslam Peygamberi**, I, 217-218; Serdar Özdemir, **Hız. Peygamberin Seriiyeleri**, İstanbul 2001, s. 18.

⁶⁹ Vâkıdî, **el-Megâzî**, nşr. M. Jones, London 1965-1966, I, 197.

⁷⁰ İbn Hişâm, II, 639; Serahsî, **el-Mebsût**, Kahire 1330, X, 25

⁷¹ Resulullah'ın Kureyş'i abluka siyaseti için ayrıca bk. Selahattin Polat, "Hz. Peygamber'in A.S. İttifak, Teminat ve Antlaşmalarındaki Diplomatik Taktikler", **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Kayseri 1988, sy. 5, s. 118-122.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

geleceğe yönelik bilinçli bir plana dayandırması bakımından örnek bir ders teşkil eder. Düşmanın şaşkınlığına ve ashabın muhalefetine rağmen Hz. Peygamber'in üstün bir ön seziyle imzaladığı bu antlaşmayla Kureyş onu siyasî anlamda tanıdığı gibi müslümanların Kabe ve hac konusundaki iddialarını da kabul etmişti. Ayrıca müslümanların bir yıl sonra eda ettikleri umre ibadeti de İslam'ın Mekke'nin dinî önemi konusunda bir tehlike teşkil etmediği yolunda Mekeliler üzerinde müsbet bir etki bırakmış olmalıdır. Bu antlaşmayla sağlanan barış ortamında insanlar İslam'ı daha yakından tanıma fırsatı bulmuş ve bunu takip eden iki yıl içinde müslüman olanların sayısı önceki yaklaşık yirmi yılda gerçekleşenden daha çok olmuştu. Hz. Peygamber'in Mekke'ye karşı düşmanlık beslemediğini de açıkça ortaya koyan, onların önünde askerî gücünü ve ahlakî ve manevî nüfuzunu gösterme fırsatını veren bu teşebbüs ona gerek stratejik hareket gerek askerî taktik bakımından üstünlük sağlamıştı. Hudeybiye antlaşmasının müteakip yıllarda bir bir ortaya çıkacak olan müsbet sonuçlarından biri de Hendek'te Kureyş, Hayber yahudileri, Gatafan ve Benî Fezâre kabileleri arasında oluşturulan ittifakın etkisiz kılınarak yahudilere karşı girişilecek harekatta Kureyş'in tarafsız kalmasının sağlanmasıdır. Bunu müteakip Suriye ve Irak ticaret yolu için bir tehdit teşkil eden Hayber yahudilerine karşı düzenlenen sefer amacına ulaştığı gibi (7/628), Hendek Gazvesi başta olmak üzere devamlı surette Kureyş ve yahudilerle işbirliği yaparak müslümanlara zarar vermekten geri durmayan Necid'deki Gatafân kabilesi ve önemli kolu Benî Fezâre de tesirsiz hale getirildi (8/629). Ayrıca Kureyş'ten çekinen bazı kabileler müslümanlarla antlaşma yapma imkanı buldu. Müfessirlerin çoğunluğu Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Medine'ye dönülürken nazil olan Fetih Sûresi'nde Resulullah'a nasip kılındığı belirtilen "feth-i mübin" den (apaçık fetih, büyük fetih) maksadın bu antlaşma olduğu görüşündedir.

Hem İbrahimî geleneğin dinî merkezi Hem Kureyş'in Arap kabileleri arasındaki otorite ve prestiji sebebiyle büyük önem taşıyan Mekke'nin fethedilmesi (8/630) gerek dinî gerek psikolojik bakımdan Hz. Peygamber'in Arabistan içindeki misyonunun başarıyla tamamlandığını göstermekteydi. Ancak Mekke'nin ele geçirilip Kureyş tehdidinde son verilmesi yeterli olmayıp ümmetin güvenliği için Hicaz'daki diğer kabilelerin de etkisiz hale getirilmeleri gerekiyordu. Resulullah bu hususta baskı metodu yerine iyi ilişki ve barışı esas almıştı⁷². Hicaz'da kontrolün sağlanması Hz. Peygamber'e Arap Yarımadası'nın kalan kısmına da hakim olmasının yolunu açtı. Mekke'nin fethi ve Kureyş liderlerinin diğer inananların seviyesine inmiş olması, asırlardan beri Kabe'nin cazibesine tabi olmaya alışmış kabileler arasında yeni lidere itaat hususunda tabî bir hareketin doğmasına yetti⁷³.

Kureyş'in boyun eğmesi üzerine artık Resulullah'a karşı savaşamayacaklarını anlayan Arap kabileleri hicretin 9. yılında (630) ittifak amacıyla akın akın elçiler gönderdiler⁷⁴. Bu heyetlerin ashaba ait bazı evlerde ağırlandıkları⁷⁵, bu amaçla yapılan ve "Misafirler Evi" denilen bir evde konakladıkları⁷⁶ veya Mescid-i Nebvî'nin

⁷² Rabbath, s.181.

⁷³ Rabbath, s.201-202.

⁷⁴ İbn Hişâm, II, 559-560.

⁷⁵ İbn Sa'd, I, 315, 316, 332, 357-358; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 286, 307-308, II, 421, III, 682, IV, 465.

⁷⁶ İbn Şebbe, **Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere**, Cidde 1399/1979, I, 235; Semhûdî, **el-Vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafa**, Kahire 1326, I, 525.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

yanında kurulan çadıra indikleri⁷⁷ ve Resulullah'ın onları devamlı ziyaret ederek kendileriyle sohbet ettiği kaydedilir⁷⁸. Hz. Peygamber'in devlet adamı olma istidadının, muhataplarına kolayca örnek olacak üslubu ile müzakereci maharetinin bu elçiler yılında özellikle belirgin bir mahiyet arzettiği görülür. O Arabistan'ın dört bir yanından koşup gelen kabile heyetlerine gün boyunca İslam'ın erdemlerini ve bir Allah inancını açıklayarak tartıştı. Nesepleri ve uzaklardaki kabilelerinin problemleri konusunda tam bilgi sahibi olduğunu göstererek kendileriyle konuştuğu misafirlerin zamanı geçmiş adet ve zihniyetlerini tasvir eden hadislerinde tatlı çizgiler mevcuttur⁷⁹. Bu kabilelerin içinde bazan birbirine rakip alt gruplar vardı ve bunlar biri diğerinden önce davranarak birbirlerine üstünlük sağlamaya da çalışıyorlardı. Onları birbirleriyle çatışmaya girmeden başarılı bir şekilde karşılayıp göndermek de büyük bir maharet istiyordu. Bu hususta muhtemelen Hz. Ebubekir'in ensâb (soy) bilgisinden de faydalanılmış olmakla birlikte Resulullah'ın bilge kişiliğinin rolü büyüktür⁸⁰.

Bu iltihaklar ve Yemen'deki Necran hristiyanlarıyla antlaşma yapılmasının ardından Arap yarımadası tamamen İslam hakimiyetine geçip buradan kaynaklanan tehditler bertaraf edildiyse de Arabistan dışındaki devletlerden gelen tehditler onlara karşı da tedbir almayı gerektirdi. Tebük seferi (9/631) bu amaçla düzenlenmiştir. Bizans Sasanilere karşı başarı elde ederken Suriye, Filistin ve Mısır monofizitlerine karşı uyguladığı baskı sebebiyle bu bölgelerdeki nüfuzunu gittikçe kaybediyordu. Böyle bir ortamda Bizans'ın sınırı olan Tebük'e yapılan seferde Bizans ordusuyla karşılaşılmasaydı da bölgedeki Eyle hristiyanları ile Cerbâ, Ezruh ve Maknâ yahudi toplulukları ile Hicaz-Suriye kervan yolu üzerinde hristiyan Arap kabilelerinin oturduğu önemli bir mevki olan Dûmetülcendel itaat altına alındı. Böylece Bizans'ın nüfuz alanına girişin devamlı olacağı ortaya konuldu.

Tebük seferi başlı başına büyük bir stratejik hareket olup müslümanların büyük cesaret ve direncini göstermekle kalmamış, sınırlarını fiilî veya potansiyel düşmanlardan korumu hususundaki güçlü irade ve azimlerini de ortaya koymuştur. Dışta Bizans ve Arap yarımadası çevresindeki diğer devletlere, Medine'de kendi halkının güvenliğini sağlayacak güç ve iradeye sahip bir yönetim bulunduğu, içeride ise kabile reislerine ülke içi güvenliği ve barışı ihlal edecek davranışlardan sakınmaları ihtar edilmiştir⁸¹.

Hz. Peygamber'in diplomatik faaliyetleri sadece Medine'de meydana gelen müzakere ve görüşmelerle sınırlı kalmadı; hizmetindeki katipler vasıtasıyla diğer ülkelerin insanlarıyla yazılı haberleşmesini sağlayan düzenli bir servis de kurdu. Bu yazışma metinlerinin çoğu kaybolsa da onlarcası ilk İslam tarihi kaynaklarında yer almaktadır⁸². Muhammed Hamidullah bunları **el-Vesâiku's-siyâsiyye** adıyla bir kitapta toplamıştır. Resulullah diğer toplum ve devletlerle kurulan ilişkiler çerçevesinde imparatorlar dahil birçok yöneticiye İslam'a davet mektupları

⁷⁷ İbn Hişâm, II, 540; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 45-46, 502.

⁷⁸ İbn Sa'd, I, 313.

⁷⁹ Rabbath, s.418-419; mesela bk. Kettâni, II, 26, 49..

⁸⁰ Watt, **Muhammad: Prophet and Statesman**, s. 213.

⁸¹ Afzal ur Rahman, s. 51-52.

⁸² Rabbath, s.419.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

göndermiştir⁸³. Bunlar arasında Arabistan çevresinde kolonileri bulunan o zamanın iki büyük gücü Bizans ve Sassani devletleri de vardı. Bu iki askeri ve ekonomik güçle çatışmak büyük tehlike arz etmekle birlikte Hz. Peygamber büyük bir güvenle ilahî daveti insanlara ulaştırma misyonunu icra ediyordu. Nitekim çeyrek asır sonra bunlar ve mektup gönderilen diğer ülke topraklarının büyük kısmı İslam hakimiyetini tanıdı. Bazı Batılı araştırmacılar çevredeki imparatorlara mektup gönderilmesini inandırıcı bulmamakta⁸⁴, bu rivayetlerin modern tenkit metodlarına göre güvenilir olmadığı ve muhtemelen İslam'ı evrensel bir din olarak göstermek veya İran ile Bizans'a yönelik savaşları onları dine davetten sonra açılmış göstererek haklı çıkarmak amacıyla sonradan ortaya konulmuş olduğunu iddia etmektedirler. Bununla birlikte bazıları bu rivayetlerin esasta doğru olabileceğini, ancak elçilerin hepsinin aynı anda değil farklı zamanlarda gönderilmiş olabileceğini belirtirler⁸⁵.

Dinî bir mahzur görmedikçe kendi zamanındaki diplomatik teamüllere de uyan Hz. Peygamber, Bizans hükümdarına mektup göndermek istediği sırada, onların mühürsüz mektupları okumadıkları hatırlatılınca mektubunu mühürleyerek yolladı⁸⁶. Yine Araplarda adet olduğu üzere ilki Medine'ye girişi sırasında olmak üzere bütün askerî hareketler sırasında bayrak veya sancak bağlatmıştı. Resulullah hükümdarlara yazdığı mektuplarda gerek kendilerine hitap gerek meramını ifade şekli bakımından büyük bir diplomatik dikkat ve bilgelik sergilediği gibi elçilerinin fevkalade bir diplomatik maharete sahip oldukları gönderildikleri hükümdarların huzurunda yaptıkları, düşünce ve üslup bakımından hayranlık verici konuşmalardan da anlaşılmaktadır⁸⁷. İbn Hudeyde, Hz. Peygamber'in elçi ve katiplerine dair eserinde 48 elçiyle ilgili bilgi verir⁸⁸. Elçilik heyetleri geldiğinde en güzel elbiselerini giyer ve ashabin önde gelenlerinden böyle yapmalarını isterdi⁸⁹; geri döndüklerinde onlara azık hazırlanmasını emreder⁹⁰, hediyelerle uğurlardı⁹¹. Hediyelerle insanların arasında düşmanlığı giderip sevgi ve dostluğu artırdığını belirterek teşvikte bulunan Resulullah⁹², yabancı elçilerin getirdikleri hediyeleri kabul ettiği gibi mutlaka hediye ile mukabelede bulunurdu⁹³. İnsanların kalplerini İslam'a ısındırmak için yardım yapması da bu çerçevededir. Hudeybiye antlaşması öncesinde kıtlık çeken

⁸³ bk. İbn Sa'd, I, 258-291; Buhârî, "Cihâd", 102; Kettânî, I, 295, 307-317, 345-346; Muhammed Hamidullah, **el-Vesâiku's-siyâsiyye**, Beyrut 1405/1985, s. 99-109, 135-139.

⁸⁴ mesela bk. Watt, **Muhammad: Prophet and Statesman**, s.177; Grunebaum, **Classical Islam : A History 600-1258**, trc. Katherine Watson, London 1970.s. 42.

⁸⁵ Watt, **a.g.e.**, s.194; Bu mektupların doğruluğuyla ilgili olarak Batılı araştırmacılar tarafından ileri sürülen iddialara cevap için bk. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I, 305-426 ; İzzeddin İbrahim, "ed-Dirâsâtü'l-müteallika bi-resâili'n-Nebî ile'l-mülûk fî asrihi", **el-Müerrihu'l-Arabî**, XXIII, 1983, s. 237-252.

⁸⁶ Buhârî, "Libâs", 52; İbn Sa'd, I, 471; Kettânî, I, 327-328.

⁸⁷ bk. Süheylî, VII, 516-524; Kettânî, I, 334-338. Hz. Peygamber'in elçileri ve mektuplarıyla ilgili olarak ayrıca bk. M. Ali Kapar, "Hz. Peygamber'in Diplomatik Münasebetlerine Genel Bakış", **İslâmî Araştırmalar**, Ankara 1987, sy. 5, s. 70-78.

⁸⁸ **el-Misbâhu'l-mudî fî küttâbi'n-Nebî**, I-II, Beyrut 1405/1985.

⁸⁹ İbn Sa'd, IV, 346; Muttakî el-Hindî, X, 612.

⁹⁰ Heysemî, **Mecmau'z-zevâid**, Beyrut 1967, X, 304; Zerkânî, **Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledüniyye**, Kahire 1329, IV, 37.

⁹¹ bu konudaki bilgi ve kaynaklar için bk. Kettânî, II, 29-30.

⁹² **el-Muvattâ**, "Câmi/Muhâcere", 4; Kettânî, I, 95-97.

⁹³ Kettânî, I, 353, 506, 511.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

Mekke'deki Kureyş fakirlerine dağıtılmak üzere Ebû Süfyân b. Harb'e mal gönderdiğinde onun "Bundan daha çok iyilikte ve sıla-i rahimde bulunanı kim gördü? Biz kendisiyle mücadele ediyor ve kanını istiyoruz, o ise bize atıyyeler göndererek ihsanda bulunuyor" dediği nakledilir⁹⁴. Mekke fethi sırasında, şehrin o zamanki en nüfuzlu lideri olan Ebû Süfyân'ın evine sığınanların güven içinde olacaklarının ilanı hem onu onurlandırmış hem halk arasında müsbet bir etki bırakmıştı. Fetih sırasında ensarın sancağını taşıyan Sa'd b. Ubâde'nin bugün artık savaş günü ve haramların helal kılındığı gün, Allah'ın Mekke'nin başını önüne eğdiği gün olduğunu söyleyerek şehrin yağmalanacağını ima ettiği haberinin kendisine ulaşması üzerine Resulullah bu günün bağışlama günü olduğunu ve Allah'ın Mekke'yi asıl bugün yücelteceğini belirterek onu derhal görevden alıp yine büyük bir siyasî bilgelikle yerine oğlu Kays'ı tayin etmiş⁹⁵, müslümanlara en büyük düşmanlığı sergileyen Kureyş'i büyük bir alicenaplıkla tamamen affedip şehirdeki psikolojik havayı bir anda değiştirmiş ve halkın hemen tamamı o gün ve ertesi gün İslamiyet'i kabul etmişti. R. Bosworth Smith, Hz. Peygamber eğer o zamana kadar bir maske takmış olsaydı herhalde onu artık çıkarmak isteyeceğini; şayet küçük amaçlar tedricen büyükleri yıksaydı veya Gibbon'un iddia ettiği gibi onun tevazuu şahsî menfaatleri tarafından yönlendirilmiş olsaydı bunun izlerini görmemiz gerektiğini; onun da ihtirasını gidereceği, şehvetini doyuracağı ve öcünü alacağı anın artık gelmiş olduğunu belirterek bunların hiç birinin meydana gelmediğini, Hz. Muhammed'in Mekke'ye girişi ile Marius veya Sulla'nın Roma'ya girişinin birlikte okunması ve mevcut şartların, meydana gelen tecavüzlerin, ve her birinin sahip olduğu güçten faydalanmasının karşılaştırılması halinde Arabistan peygamberinin tevazu ve alicenaplığını takdir için daha iyi bir imkan doğacağına, Mekke'nin fethi sırasında ne sürgün listelerinin ne yağmanın ne gereksiz intikamın söz konusu olduğuna işaret eder⁹⁶.

Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden sonra orada kalmayıp Medine'ye dönmekle hem en zor dönemde kendisine yardım eden ensara karşı vefa göstermiş hem de İslam devletine merkez olan bu şehirde kalarak ümmetin birliğini koruma yönünde siyasî bir basiret sergilemişti⁹⁷. Ensar'ın Mekke fethedildikten sonra Resulullah'ın kendi memleketinde kalacağından büyük bir endişe duyması üzerine Hz. Peygamber "Asla! Adım (ın anlamı) ne olacak o zaman? Ben Muhammed'im, Allah'ın kulu ve elçisiyim. Ben Allah'a ve size hicret ettim; hayatım da sizinle ölümüm de sizinledir"⁹⁸ diyerek onları terketmesinin vefasızlık olacağına ve "hamd" kökünden türeyen adıyla çelişeceğine işaret etmişti.

Hz. Peygamber'in barış ilişkileri kurmak ve barışı korumak için diğer toplum ve din mensuplarının liderleriyle, önde gelenleriyle ilişkilerinde son derece yumuşak ve cömert davranması, kendilerine itibar göstermesi de dış siyasetinin bir parçasıydı. "Bir kavmin kerîmi (lider, soylu, saygın) size geldiğinde ona ikramda bulunun"⁹⁹ mealindeki hadisi yorumlayan alimler, bu konuda din vb. bir kriterin söz konusu olmadığını, Resulullah'ın kafir liderlere de tevazu ile davrandığını, kendilerine

⁹⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 505; Kettânî, I, 571.

⁹⁵ Vâkıdî, II, 821-822.

⁹⁶ **Mohammed and Mohammedanism**, s.142.

⁹⁷ Rabbath, s.180.

⁹⁸ Müslim, "Cihâd", 84-86; **el-Müsned**, II, 538.

⁹⁹ İbn Mâce, "Edeb", 19.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

ikramda bulunup mevkilerini yüce tuttuğunu belirtirler¹⁰⁰. Bilge bir zat olan Ebrehe b. Şurahbil el-Himyerî elçi olarak geldiğinde oturması için Resulullah ona kendi ridasını sermişti¹⁰¹. Adî b. Hâtim geldiğinde de üzerine oturması için bizzat bir yastık koymuş, bundan çok etkilenen Adî de onun yeryüzünde üstünlük ve bozgunculuk peşinde olmadığına şahadet ettiğini belirterek müslüman olmuştu¹⁰². Birçok kabile lideri Resulullah'ın bu mütevazî ve lütüfkâr tavrı sebebiyle İslamiyet'i kabul etmiş ve kabilesi de kendisini izlemiştir.

Savaş ve Ordu: Gerek ahlakî erdemleri gerekse Kur'an'ın öğütleri doğrultusunda Hz. Peygamber başkalarıyla ilişkilerinde metod olarak iyi muameleyi tercih etmekle birlikte kendisi ve ashabının uğradığı saldırıların engellenmesi ilk müslüman toplumun geleceği bakımından büyük önem taşıyordu. Mekke döneminde müslümanlar siyasî ve askerî bakımdan buna imkan bulamazken göçmek zorunda bırakıldıkları Medine'yi yurt edindikten sonra daha güvenli bir ortama ve Kureyş başta olmak üzere düşmanlarıyla savaşma imkanına kavuşmuşlardı. Müslümanların Mekke'de yaşadıkları acı tecrübe askerî bakımdan güçlü olmalarını gerektiriyor, Kur'an'ı Kerim de düşmana karşı hazırlıklı olmalarını emrediyordu (el-Enfâl 8/60). Bu sebeple Hz. Peygamber'in Medine dönemindeki hayatı saldırganları cezalandırmak, düşman güçlerinin temerküzünü önlemek, yol ve ticaret güvenliğini sağlamak, keşif gibi çeşitli amaçlarla yapılan bir seri askerî hareket ve savaşa sahne oldu.

Hz. Peygamber'in bizzat komuta ettiği gazvelerin sayısı İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın tesbitlerine göre 27'dir¹⁰³. Mahmud Şîr Hattâb Umretü'l-kazâ'yı da ekleyerek sayıyı 28'e çıkarır ki bunlardan yalnız dokuzunda savaş meydana gelmiştir. Gazvelerin ilki hicretin ikinci yılı Safer ayında vuku bulan Veddân Gazvesi, sonuncusu ise dokuzuncu yılın Receb ayındaki Tebük Gazvesi'dir. Komutasını bir sahabinin yürüttüğü ve seriyye denilen askerî birliklerin sayısı ile ilgili olarak 35, 36, 38, 47, 48, 56 ve 70'i aşkın gibi rakamlar verilmektedir¹⁰⁴. Bu seriyeler iktisadi ve siyasî sebeplerle Kureyş kervanlarını taciz, güvenlik, istihbarat ve keşif, İslam'a davet, mukabele bilmisil, hedef şaşırtma, destek, özel görev gibi çeşitli amaçlarla düzenlenmiştir. Bu sayede düşman güçleri ve planları, niyet ve hareketleri hakkında bilgi edinilmiş, insan ve madde kaynakları değerlendirilmiş, taktik avantajlar için erişilebilirlik, saklanma, levazım kaynakları, düşmanla karşılaşma ve düşmanı pusuya düşürme imkanları bakımından çevre coğrafya tanınmıştır. Mahmud Şîr Hattâb'ın tesbitine göre 37 sahabinin kumanda ettiği bu seriyyelerin ilki Hz. Hamza komutasında hicretin birinci yılı Ramazan ayında İs mevkisine, sonuncusu ise Hz. Ali komutasında onuncu yılın Ramazan'ında Mezhic'e gönderilmiştir¹⁰⁵. Kumandanlık

¹⁰⁰ Münâvî, **Feyzü'l-kadîr**, Kahire 1357, I, 241; Kettânî, I, 166, 568-570.

¹⁰¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 16.

¹⁰² İbn Sa'd, I, 322; İbn Hişâm, II, 580; İbn Manzûr, **Muhtasarü Târîhi Dımaşk**, nşr. Rûhiyye en-Nahhâs ve dğr., Dımaşk 1404-1409/1984-1988, XVI, 294, 296.

¹⁰³ **es-Sîre**, II, 608-609; **el-Megâzî**, I, 7; **et-Tabakât**, II, 5-6.

¹⁰⁴ Şâmî, **Sübülü'l-hüdâ ve'reşâd**, nşr. Mustafa Abdülvâhid ve dğr., Kahire 1392-1402/1972-1981, VI, 9-12; Kettânî, I, 483-484, 568.

¹⁰⁵ **Kâdetü'n-Nebî**, Dımaşk 1415/1995, s.9-10; bu gazve ve seriyyelerle ilgili çeşitli bilgileri içeren

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

yapan sahabilerden yirmi ikisi şehid olmuştur¹⁰⁶. Bedir Gazvesi öncesindeki ilk seriyyelerde Resulullah'ın yalnız muhacirleri görevlendirmesi, Medineli ensarın Akabe biatlerinde onu kendi yurtlarında koruyacaklarına dair söz vermeleri sebebiyle verdikleri taahhüdün ötesinde kendilerine bir sorumluluk yüklemek istememesi, ayrıca yakından tanıdığı, sabır, bağlılık ve kabiliyetlerini denediği muhacirleri istihdamının henüz bu durumda olmayan ensara nisbetle daha isabetli olduğu şeklinde açıklanmıştır¹⁰⁷.

Askerlik ve savaş üzerine yazan müelliflerin başarılı bir savaş stratejisi için gerekli gördükleri organizasyon, moral, sürpriz, hücum dayalı aksiyon, güvenlik, hareketlilik, sürat, gücün tasarruflu kullanılması, merkezî kumanda, bölge coğrafyasının askerî amaçlar için etkin kullanımı gibi temel prensiplerin Hz. Peygamber tarafından büyük bir beceri ve başarıyla uygulandığı görülmektedir. Her şeyden önce Kur'an'da da ifade edildiği üzere (et-Tevbe 9/13) düşmanlarıyla ilk olarak savaşa başlayan o olmamıştır. Tebliğine düşmanca karşı konulması üzerine kendisi ve bağlılarını korumaya ve davetini kabul edecek kimselerin baskı altında kalmasını önlemeye çalışmış, bütün savaş stratejisini askerî operasyonlara olabilecek en asgarî düzeyde başvurmak ve can kaybını en az seviyede tutmak amacına dayandırmıştı. Askerî planlarını hazırlarken çevresel faktörleri çok iyi değerlendiren Hz. Peygamber düşmanın güç, hareketlilik, strateji ve moralini de göz önünde bulundurarak operasyonlarını düzenledi. Sürpriz saldırıların önemini ve bunun düşman ordusunun direnci üzerindeki psikolojik etkisini de çok iyi bildiğinden düşmanın hareket ve planları hakkında gerekli malumatı edinmek için kapsamlı bir sistem oluşturdu ve bu amaçla gerek çevre topraklara gerek düşman arazisine gözcü ve keşif kollarıyla savaş birlikleri yolladı. Düşmanın planları, gücü ve hareketleri hakkında bilgi edinmek için ayrıca casuslar edindi, düşmanın moralini bozacak şayialar çıkarmak ve özel gizli operasyonlar için zaman zaman timler oluşturdu. İnsan zayıflığını asgarî düzeyde tutmaya son derece önem vermesi sebebiyle askerî operasyonlar için yer seçimine ve taarruz konusunda inisiyatifi elinde tutmaya büyük çaba gösterdi. Seriyyelerin çoğu düşmanı ansızın ve hazırlıksız yakalayıp savaşa girmeden barışa razı olmalarını sağlama amacını taşıyordu; zira çoğu durumda düşmanın kaçması halinde takip edilmemesini emretmişti. Kureyş'in ekonomik ablukaya alınmasının amacı da onu barışa zorlamaktı. Yine fazla kan dökülmesini önlemek için, düşmanlıktan vazgeçmeyen ve iyi önderlik yapmayan kabile liderleri öldürülerek kabilenin serbest kalması sağlanıyordu¹⁰⁸.

Zaman ve mekanın realite ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak planlarını olağanüstü bir kararlılık ve başarıyla uygulayan Resulullah büyük bir bilgelik, beceri ve maharetle düşmanla savaştı, düşmanın plan ve taktiklerini etkisiz kılarak her cephede onları bozguna uğrattı. Bedir, Uhud, Huneyn ve Hendek gazvelerinde görüldüğü üzere onun stratejik hareketinden düşman büyük ölçüde etkilenmiş ve Mekke fethinde Kureyş'in halinde görüldüğü üzere bazan morali tamamen bozulmuş, irade ve kararı kalmamıştı. Hz. Peygamber her savaşta uyguladığı stratejiyle düşmana

cetveller için bk. a.g.e., s.646-656.

¹⁰⁶ A.g.e., s.19-22.

¹⁰⁷ Özdemir, s. 21.

¹⁰⁸ bk. Afzal ur Rahman, s. 41-47.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

sürpriz yaptı, düşman sık sık onun kuvvetlerini kapısı önünde görüp şaşırdı. Büyük hareketlerinden altısında, küçüklerin dokuzunda düşman tamamen sürprizlerle karşılaştı. Düşmanı hazırlıksız yakalamadaki başarısı o derece hayret vericidir ki askerî seferlerinin ancak üçte biri kadarında savaş meydana gelmiştir¹⁰⁹. Gönderdiği seriyelerin de 32'sinde düşman tamamen sürprizle karşılaşp direnemedi; karmaşa içinde ya kaçtı veya teslim oldu. Yalnız dokuzunda küçük çaplı çatışmalar, Mute'de ise savaş meydana geldi¹¹⁰.

Hız. Peygamber operasyonlarını büyük bir gizlilik içinde tuttu ve fiilen savaş alanına varıncaya dek niyetinin düşman tarafından bilinmesine imkan vermedi. Bunun için karmaşık ve bazan da aksi yol ve istikametlere yöneldi. Gerçek hedeflerinin düşman tarafından, hatta gerçekleşinceye kadar kendi emrindekiler tarafından bile bilinmemesine, düşmanı yanlış hedeflere yönlendirmeye büyük özen gösterdi. Hicretin onyedinci ayında Abdullah b. Cahş'ın kumandasında Nahle'ye bir seriyye gönderdiğinde ne yapacaklarına dair talimatın yer aldığı mektubu iki gün sonra açmasını emretmesi, Mekke fethi hazırlıkları yapılırken Suriye yönünde Batn-ı İdam'a bir askerî birlik göndermesi bu amacı taşıyordu. 10.000 kişilik büyük bir orduyla girilen Mekke fethi sırasında Medine'de giriş ve çıkışlar kontrol altında tutulmuş, Hz. Ebubekir ve Hz. Aişe gibi yakınları bile hazırlığın hangi amaçla yapıldığı hususunda bilgilendirilmemiş, dışarıdan orduya katılacakların Medine'ye gelmeleri yasaklanarak yol boyunca kabilelerin topraklarından geçilirken iltihakların gerçekleşmesi sağlanmış, düşman ancak İslam ordusu Mekke'ye yakın bir yere geldiğinde işin farkına varabilmişti. Benî Lihyân Gazvesi sırasında orduyu önce kuzeye Şam'a doğru yola çıkarıp daha sonra bu kabile üzerine yürümüş, Hayber Gazvesi sırasında önce Hayber yahudilerine yardıma giden Gatafan kabilesi toprağındaki Recî'e yönelip Gatafân ve Fezâre'nin kendi yurtlarını savunmak için geri dönmelerini sağlamış, sonra da Hayber'e doğru yol alarak ittifak kurmalarını önlemişti.

Savaşın bir kurnazlıktan, aldatmadan ibaret olduğunu söyleyen Resulullah'ın¹¹¹ Hendek Savaşı sırasında Gatafân ve Fezâre liderleriyle anlaşma yolları arayarak mevcut ittifakı dağıtmaya çalışması, Gatafân kabilesinin Benî Eşca kolundan yeni müslüman olan Nuaym b. Mesud'u, bu durumdan habersiz Yahudiler ile Kureyş ve Gatafân kabileleri arasına asılsız sözlerle ayrılık sokmak için görevlendirmesi ve onun bu husustaki büyük başarısı¹¹² dikkate değer savaş taktiklerindendir.

Resulullah savaş stratejisinin bütün unsurlarını başarıyla uygularken düşmanın aynı şekilde karşılık vermesine nadiren fırsat tanımıştır. 11 büyük 17 küçük askerî harekate bizzat katılmış, büyüklerden 8'inde ve diğerlerinin tümünde taarruzda bulunarak inisiyatifi elinde tutmuştur. Düşmanın pozisyonunun yol açtığı zorluk sebebiyle Taif bundan bir istisnadır. Bedir, Uhud ve Hendek'te düşman müslümanların üzerine gelmişse de inisiyatifi o elinde tutmuş, yüksek taktik hareketleriyle düşmanı şaşırtıp bozguna uğratmıştır¹¹³. Taif kalesi kuşatmasının bir

¹⁰⁹ Afzal ur Rahman, s. 48-49.

¹¹⁰ Afzal ur Rahman, s. 50.

¹¹¹ Buhârî, "Cihâd", 157; Müslim, "Cihâd", 17-18.

¹¹² İbn Sa'd, IV, 277; İbn Hişâm, II, 229-231; Vâkıdî, II, 480 vd.; Kettânî, I, 544-545.

¹¹³ Afzal ur Rahman, s. 49.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

sonuç vermemesi üzerine bundan vazgeçilmiş, ancak şehir çevresindeki siyasî ve iktisadî çember etkisini kısa zamanda göstererek bir yıl geçmeden halk teslim olmak zorunda kalmıştır. Benî Süleym Gazvesi (Bahrân Gazvesi), Zû Emer Gazvesi, Zâtürrik'a Gazvesi, Benî Mustalik Gazvesi ve Katan Seferi Medine'ye muhtemel saldırılardan önce tedbir olarak düzenlenmiş, düşman ya topraklarını bırakıp kaçmış veya çatışmada mağlup olmuştu. Mekke fethinden sonra Hevâzin ve Sakîf kabilelerinin üzerine de yine Kureyş'in kaybettiği otorite boşluğunu doldurmak ve ticaret yollarına hakim olmak için savaş hazırlığı yaptıkları haberi alınarak gidilmişti. Yukarıda işaret edildiği üzere Hz. Peygamber'in savaş stratejisinde insan ve mal kaybını asgaride tutmak önemli bir amaçtı. Bu sebeple her harekatta silahlı çatışma olmaması için özel tedbirler alır, anlaşmazlığın savaş yapmadan halli için bütün gayretini gösterirdi. Ancak mecbur kalınca savaşır ve askerlerine savaşa karışmayanları öldürmemelerini emrederdi. Bütün Arap yarımadasında İslam hakimiyetinin sağlandığı on yıl içinde Hz. Peygamber'in katıldığı dokuz savaşta müslümanların kaybı rivayet farklılıklarına göre en fazla 147, düşmanın kaybı ise 288 olarak gösterilmektedir¹¹⁴. Seriyelerde ise müslümanların 119, düşmanın 473 kayıp verdiği kaydedilir¹¹⁵. Serdar Özdemir'in seriyelere dair eserinde verdiği bilgilere göre müslümanların kayıpları 160, düşmanın 50 civarındadır. Altı kadar seriyede ise düşmandan birçok kişinin öldürüldüğü belirtilmektedir. Böylece her iki tarafın toplam kaybı en fazla 1000 civarında bir rakama ulaşmaktadır. Özel bir durumu olan Benî Kureyza'nın 600-700 olduğu rivayet edilen kaybı bunların dışındadır.

Hz. Peygamber bir kumandan olarak savaştaki en sıkıntılı durumlar karşısında bile asla paniğe kapılmamış ve acziyet göstermemişti. Uhud ve Huneyn gazvelerinde İslam ordusu dağılmaya yüz tutunca serinkanlılık ve güvenini koruyarak orduyu toparlayıp yeni bir cesaretle düşman üzerine sürmüştü. Hendek Gazvesi sırasında Benî Kurayza'nın Kureyşle işbirliği yapıp içeriden Medine'ye saldıracağı haberi üzerine ashap büyük panik yaşarken her zamanki sükunetini koruyan Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise ve Seleme b. Eslem kumandasında iki seriyye gönderip şehrin içinde devriye görevi yaptırmıştı. Böylece Kurayza yahudileri korkarak niyetlerinden vaz geçtikleri gibi müslümanlar da moral kazanmışlardı. Uhud savaşı, kendilerinin dört misli olan düşmana karşı önce üstünlük sağlanmasına rağmen sonunda bir yenilgi olmakla birlikte Kureyş'in Hz. Peygamber'i yok etmek veya Medine'deki nüfuzunu etkisiz hale getirmek amacı gerçekleşmediği gibi savaşın ertesi günü Hz. Peygamber'in yeni takviye almayıp yalnızca bu savaşa katılan müslümanları harekete geçirerek onların peşine gitmesi, karagah kurduğu Medine'ye 16 km mesafedeki Vâdi'l-Akîk mevkiinde beş bin kadar ateş yaktırıp sabaha kadar ateşlerin söndürülmemesini emretmesi, müslümanların güçlerini koruduklarını hem Kureyş'e hem Medine'deki muhalif gruplara karşı ortaya koyan bir meydan okumaydı. Uhud savaşından hemen sonra Ebû Seleme b. Abdülesed, Muhammed b. Mesleme, Ukkâşe b. Mihsan, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Zeyd b. Hârise ve diğer bazı sahabilerin kumandasında çevreye gönderilen ve çeşitli kabilelere baskınlar düzenleyen seriyyeler de Kureyş'in başarısının ardından müslümanlara yönelik bazı tertiplere cesaret

¹¹⁴ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 21; Afzal ur Rahman, s. 50; Zafar Ali Qureshi, I, 155.

¹¹⁵ Afzal ur Rahman, s. 50.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

kazanan bu kabilelere gerekli ikazı vermek amacı taşıyan taktik operasyonlardı. Mekke fethi sırasında şehre yakın bir yerde konaklayan 10.000 kişilik orduya her askerin bir ateş yakmasını emretmesi ve amcası Abbas'tan Ebû Süfyan'ı ordunun geçişini göreceği bir yerde alıkoymasını istemesi Mekke halkının direncini kırarak karşı koymalarını önleme amacını taşıyordu. Yine Kaza Umresi sırasında Kabe tavaf edilirken müşriklere karşı güçlü görünmek için ashabın sağ omuzlarını açarak kısa ve süratli adımlarla çalımli yürümelerini (ıztıba ve remel) emretmişti. Hendek Gazvesi'nin hemen ardından vakit kaybetmeksizin Benî Kureyza yahudileri üzerine yürümekle de karşı tarafı tedbirsiz yakalamış ve ruhen çökertmişti.

Resulullah Kur'an'ın prensipleri doğrultusunda meşru savaş dışında savaş kabul etmediği gibi savaşı keyfilikten çıkararak hukuka dayandırdı. Savaşın tahribatını sınırlı tutarak fiilen çatışmaya katılmayan çocuk, kadın ve yaşlı kimselerin öldürülmesini, hıyanette bulunulmasını, ahde vefasızlık gösterilmesini yasakladı¹¹⁶. Düşmanın öldürülmesi sırasında kin ve nefret tezahürü sayılan veya kin ve nefreti arttıracak davranışlardan sakınılmasını, iyilik ve güzelliğin şiar edinilmesini emretti. "Öldürme konusunda insanların en iffetli (şefkatli, mürüvvetli) olanı inananlardır"¹¹⁷ ve "Allah her şeye ihsanla davranmayı yazdı (farz kıldı); o halde öldüreceğiniz zaman güzel öldürün, hayvan keseceğiniz zaman güzel kesin"¹¹⁸ sözleri ona aittir. Esir ve rehinelere iyi davranılmasını emretti, diğer milletlerin uyguladığı işkence, müsl vb. uygulamalardan askeri menetti. Hukuka aykırı bir uygulama gördüğünde düzeltti veya tazminle telafi yoluna gitti. Mesela hicretin altıncı yılında Zeyd b. Hârise komutasında Hısma mevkiine gönderdiği seriyyenin Benî Dubeyb kabilesine yanlışlıkla saldırdığı anlaşıncı Hz. Ali'yi göndermiş ve alınan ganimetler iade edilmişti¹¹⁹. Mekke fethinden hemen sonra çevredeki kabileleri İslam'a davet çerçevesinde bir seriyyenin başında Benî Cezîme'ye gönderilen Halid b. Velid'in, teslim olan halkın İslam'ı seçtiklerini mahalli bir kelimeyle dile getirmeleri ve bunun anlaşılabilmesi sebebiyle bazı esirleri öldürmesi üzerine çok üzülen Hz. Peygamber "Allahım, Halid'in yaptıklarından beriyim!" demiş ve Hz. Ali'yi göndererek "Şu kavme git, durumlarına bak ve (onlara karşı yapılan) Cahiliye devri uygulamasını ayaklarının altına al!" buyurup verilen bütün zararların tazminatını ödetmişti¹²⁰. Birçok durumda amacının dünya menfaati olmadığını göstererek, kötülüğe karşı iyilikle muamele ederek insanların saygı ve sevgisini kazandı. Mekke fethinden sonra yıllarca kendisine düşmanlık yapan hemşehrilerini toptan affederken, Hevâzin Gazvesi sonrasında kendisinden af dilenmesi üzerine 6.000 esiri, 24.000 deveyi, 40.000 koyunu ve 4.000 ukiyye (160.000 dirhem) gümüşü kendilerine iade etmişti¹²¹. Hicretin beşinci yılında Benî Mustalik kabilesi mağlup edilip halk esir alınca kabile reisi Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızı Cüveyriyye payına düştüğü sahabi ile bir bedel karşılığında anlaşarak hürriyetine kavuşmak istemiş ve kendisine yardımda bulunması için Resulullah'a müracaat etmişti. Ona istediği parayı ödeyen Resulullah'ın kendisine yaptığı evlenme teklifini büyük bir sevinçle kabul etmesi üzerine ashap da Hz. Peygamber'in hısımları

¹¹⁶ Vâkıdî, II, 757-758, 778, III, 1117; Özdemir, s. 97, 99.

¹¹⁷ Ebû Dâvud, "Cihâd", 110.

¹¹⁸ Ebû Dâvud, "Edâhi", 11.

¹¹⁹ İbn Seyyidinnâs, **Uyûnü'l-eser**, Beyrut 1402/1982, II, 141; Vâkıdî, II, 559; Özdemir, s. 65.

¹²⁰ İbn Hişâm, II, 428-431.

¹²¹ Hafâcî, II, 38; Kettânî, I, 368-370, II, 152.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

oldukları gerekçesiyle kendi paylarına düşen esirleri karşılıksız bıraktılar. Hicretin altıncı yılında Zeyd b. Hârise komutasında İs mevkiine gönderilen seriyye Şam'dan dönmekte olan Kureyş kervanına baskın yapıp ele geçirmişti. Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in henüz müslüman olmayan kocası Ebü'l-Âs b. Rebî bu sırada esir alınmış veya kaçarak Medine'de Hz. Zeyneb'in himayesine sığınmıştı. Bunun üzerine serbest bırakıldığı gibi kendisine emanet olarak verilen Kureyşliler'e ait mallar da Resulullah'ın tavsiyesi üzerine gaziler tarafından ona iade edilmişti. Mekke'ye dönen Ebü'l-Âs herkese malını teslim ettikten sonra müslüman olduğunu ilan edip Medine'ye dönmüştü¹²². Hayber'in fethi sırasında da siyahî bir köle çoban Resulullah'ın huzuruna gelerek müslüman olunca, Resulullah İslam'da hiyanet olmadığını ve sürüyü sahibine götürüp teslim etmesini emredince o da sürüyü yahudi efendisinin hisarının önüne koyup geri dönmüştü¹²³.

Hz. Peygamber başarılı bir komutanda bulunması gereken güçlü bir irade ve cesaret, sabır ve tahammül, tereddütsüz her sorumluluğu yüklenme, emri altındakileri iyi tanıma, hepsine eşit ve adil davranma, ferdî ve sosyal problemleriyle ilgilenme, zorluklara birlikte göğüs germe, güven ve saygı telkini, disiplin, süratle doğru ve tereddütsüz karar verme, yardımcılara danışma, sır saklama, soğukkanlılık, zaferle şımarmama ve yenilgiyle yılmama gibi üstün vasıflara sahipti. İnsan psikolojisine ve sosyal ilişkilere son derece önem vermiş, karşılıklı sevgi ve saygıyı, yönetici ve kumandanlara itaati, çekişme ve ayrılığa düşmemeyi teşvik ve tavsiye etmiş, askerî hareketler sırasında ashabın psikolojik ve sosyal problemleriyle ilgilenmekten geri durmayıp bir arkadaş ve dost olarak mükemmel bir kumandanlık örneği sergilemiştir.

Geleneksel olarak düzenli orduların bulunmadığı Arap kabile toplumunda herkes maddî gücü çerçevesinde kendisini koruyacak silahlara sahip olup bir savaş durumunda da silahıyla orduya katılıyordu. Cengaverlik yanında kılıç ve atın bakım ve kullanımı bu sebeple önem taşıyordu. Hz. Peygamber, yine savaş durumuyla sınırlı da olsa orduyu belli bir düzen içinde oluşturmak, silahı bulunmayanlara silah temin etmek, yeni savaş teknikleri ve silahları konusunda insan yetiştirmek için tedbirler aldı. Orduya katılacak kimselerin her yıl tesbitini bizzat yapıyor, ancak onbeş yaşına gelmiş olanları kabul ediyor¹²⁴ ve isimlerini kaydettiriyordu¹²⁵. Kadınları da gerektiğinde savaşta yiyecek ve silah taşıma, hastaların tedavisi gibi yardımcı hizmetlerde istihdam ediyordu¹²⁶.

Hz. Peygamber gelecekteki İslam ordusu için genç kumandanları yetiştirmeye büyük önem vermiş, bizzat bulunduğu askerî hareketlerdeki önderliği yanında bu savaşlar ve özellikle seriyyelerde onlara şahsî inisiyatif tanıyıp eğitmiştir. İlk yıllarda askerî hareketlere daha çok Resulullah kumanda ederken ilerleyen yıllarda ağırlığın giderek bu kumandanlara kaydığı dikkat çekmektedir¹²⁷. Hz. Peygamber, askerî eğitim ve öğretim çerçevesinde bazı sahabileri kale kuşatmalarında kullanılan arrâde, mancınık ve debbâbe gibi savaş aletlerinin yapımını öğrenmekle görevlendirmiş, Taif

¹²² Vâkıdî, II, 554; Şâmî, VI, 83-84; Özdemir, s. 36.

¹²³ İbn Hişâm, II, 344-345.

¹²⁴ Kettânî, I, 384-385.

¹²⁵ Buhârî, "Cihâd", 181; Müslim, "Hac", 74; Kettânî, I, 373, II, 321.

¹²⁶ Buhârî, "Cihâd", 62-68; İbn Hişâm, II, 239; Kettânî, II, 179-183.

¹²⁷ bk. Afzal ur Rahman, s. 109-110.

Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği İslam'da Devlet Mefhumu Semineri 26 Nisan 2014 Cumartesi

kuşatmasında mancınık kullanmıştı¹²⁸. Hendek Gazvesi sırasında Medine'nin çevresine hendek kazımı da daha önce Araplar arasında bilinen bir şey olmayıp Selman el-Fârisî'nin tavsiyesiyle yapılan bir uygulamadır¹²⁹. Silah temini devletin imkanları yanında büyük ölçüde bağışlarla sağlanıyordu. Hz.Ömer'in rivayetine göre Resulullah fey gelirlerinden ailesinin bir yıllık nafakasını ayırdıktan sonra kalanı ile at ve silah aldırıyordu¹³⁰. Bir defasında Hz. Ebubekir'in bütün malını, Hz. Ömer'in malının yarısını¹³¹, Tebük seferinde Hz. Osman'ın 100 deve ve yetmiş at¹³², Abdurrahman b. Avf'ın muhtelif zamanlarda 40.000 dirhem, 40.000 dinar, 500 at ve 1500 deve¹³³ bağışladığı kaydedilmektedir. Hz. Peygamber'in o dönemde bilinen her türlü silahı temin etmeye çalıştığı, kılıç, mızrak, ok gibi silahlar yanında zırh, miğfer, kalkan gibi aletleri de bizzat kullandığı bilinmektedir¹³⁴. Sefer ve savaş sırasında askerlerin birbirini tanıyabilmesi için parola ve günün şartlarında üniforma sayılabilecek belli renkte sarık ve elbiseler veya kıyafete iliştirilen belli işaretler kullandırmış¹³⁵, ayrıca ok atmayı, ata binmeyi ve yüzmeyi teşvik etmiş, bu hususlarda yarışlar düzenleyerek eğitime önem vermiştir¹³⁶.

Belli bir polis ve inzibat kuvveti olmamakla birlikte icap ettiğinde bazı İslam düşmanlarının hem cezalandırma hem başkalarına ibret olması amacıyla öldürülmesi (Yahudi şair Ka'b b. Eşref, Yahudi lideri Ebû Râfi, Benî Lihyân'ın lideri Halid b. Süfyan veya Süfyan b. Halid'in öldürülmesi, Mescid-i Dırâr'ın yıkılması vs.), şehirde kargaşa sırasında düzenin sağlanması, bekçilik ve gözeticilik yapılması, Hz. Peygamber'i korumanın üstlenmesi ve çarşı pazarda kontrol yapılması gibi durumlarda gönüllü veya görevliler kullanıldığı bilinmektedir¹³⁷.

Hız. Peygamber disiplinli ve başarılı bir haber alma teşkilatı oluşturmuştu. Bir sefere çıkıldığında veya dönüşte gerek düşman hakkında bilgi edinmek gerekse yol güvenliğini sağlamak için keşif kolları çıkarır, kılavuz ve casuslar kullanırdı¹³⁸. Hicret ve çeşitli askerî seferler sırasında usta kılavuzlardan faydalanan Resulullah'ın gerektiğinde henüz müslüman olmamış kimseleri de kullandığı dikkat çekmektedir¹³⁹.

¹²⁸ İbn Hişâm, II, 483; Vâkıdî, III, 927; Şâmî, V, 560-561.

¹²⁹ İbn Hişâm, II, 216, 224; Süheylî, VI, 206-207.

¹³⁰ Müslim, "Cihâd" 48; Tirmizî, "Cihâd", 39; ayrıca bk. İbn Hişâm, II, 245.

¹³¹ Kettânî, II, 496.

¹³² Halebî, **İnsânü'l-uyûn**, Beyrut ts., III, 100; Kettânî, II, 473.

¹³³ İbnü'l-Esir, III, 483; Kettânî, II, 475, 499.

¹³⁴ Kettânî, I, 518-520.

¹³⁵ Kettânî, I, 499-501.

¹³⁶ Kettânî, II, 158-160, 385-386.

¹³⁷ bk. Kettânî, I, 457, 533-537.

¹³⁸ Kettânî, I, 526, 538-541; Hamidullah, **Hız. Peygamber'in Savaşları**, s. 227-251.

¹³⁹ Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 45; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 187, 332; Kettânî, I, 524-525.